

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA HISTORIE

**O PROJEVECH MAGIE A VÍRY V POVĚRY
V KAŽDODENNÍM ŽIVOTĚ LIDÍ V 19. STOLETÍ**

Kvalitativní analýza regionálního periodika Našinec z let 1869-1900

BAKALÁŘSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

OBOR: HISTORIE

VYPRACOVALA:

Jana Máčalová

VEDOUCÍ PRÁCE:

Mgr. Martin Elbel, M.A., Ph.D.

Olomouc 2012

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně a uvedla v ní veškeré
prameny, literaturu a ostatní zdroje, které jsem při zpracování práce použila.

V Olomouci dne 15. května 2012

.....

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu mé bakalářské práce, Mgr. Martinu Elbelovi, M.A., Ph.D., za jeho vstřícnost, trpělivost a podnětné připomínky. Mé poděkování patří také všem ostatním, jimž jsem při vzniku této práce nebyla lhostejná.

Obsah

ÚVOD	5
1. SHRUTÍ SOUČASNÉHO STAVU BĀDÁNÍ	7
2. CO JE TO MAGIE?	11
2.1. Různé definice magie	11
2.2. Podoby magie v Evropě devatenáctého století	16
3. METODOLOGIE	19
3.1. Popis výzkumného problému	19
3.2. Cíl výzkumu	20
3.3. Stanovení metody výzkumu	21
3.4. Výběr zdrojového materiálu	22
3.5. Postup analýzy dat	24
4. ANALÝZA REGIONÁLNÍHO TISKU NAŠINEC	26
4.1. Na pomezí náboženství a magie	26
4.1.1. <i>Narození</i>	27
4.1.2. <i>Smrt</i>	29
4.2. Čarování v devatenáctém století z pohledu Našince	37
4.2.1. <i>Začarovaný dobytek</i>	38
4.2.2. <i>Lidové lékařství</i>	42
4.2.3. <i>Hledání pokladů</i>	48
4.2.4. <i>Hledání zlodějů</i>	50
4.2.5. <i>Zažehnavání mračen</i>	51
ZÁVĚR	54
POUŽITÉ PRAMENY A LITERATURA	55
Literatura	55
Prameny	59
Další zdroje	61

Úvod

Předkládaná bakalářská práce se zabývá projevy magie a víry v pověry v každodenním životě lidí v českých zemích v poslední třetině devatenáctého století na základě analýzy regionálního periodika Našinec.

Téma magie a pověr v devatenáctém století stojí dosud mimo hlavní zájem českých badatelů. Vedle několika dílčích studií neexistuje k problematice projevů magie a pověr v českém devatenáctém století žádná ucelená publikace. Výzkumy na toto téma, které se pohybují na pomezí historie, antropologie a sociologie, se zaměřují především na období středověku a raného novověku.

Tyto preference jsou na jednu stranu logické, neboť devatenácté století si spíše asociujeme s procesy industrializace, modernizace nebo sekularizace. Již v předcházející éře osvícenství, jejímž cílem či ideálem bylo dosažení pravdy, resp. pravdivého poznání, bylo obecnou snahou povznést člověka tím, že bude osvobozen z pověr a nevědomostí¹. Spolu s tím se proměnil pohled na roli a postavení člověka ve světě.² Ideálem té doby se stal člověk vedený rozumem. Na druhou stranu nemůžeme jednoznačně tvrdit, že víra v pověry a magické praktiky ze života lidí zcela vymizely. V průběhu osmnáctého století se „od magického obrazu světa oprostila racionálně smýšlející inteligence“³. Lze však předpokládat, že „vytlačení“ magie z každodenního života se neuskutečňovalo přímočaře a rovnoměrně ve všech vrstvách společnosti.⁴

Hlavním cílem naší práce je zachytit a popsat projevy magie, magických praktik, víry v pověry a nadpřirozené síly, jak jsou prezentovány v novinovém tisku Našinec v poslední třetině devatenáctého století, za využití kvalitativních metod

¹ Srov. DÜLMEN, van R. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století) III. Náboženství, magie, osvícenství*. Praha: Argo, 2006. s. 207.

² Srov. PEŠKOVÁ, J. Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém myšlení 19. století (závěrečné slovo). In HOJDA, Z. – PRAHL, R. *Bůh a bohové*. Praha: KLP, 2003. s. 356.

³ DÜLMEN, van R. 2006. s. 81-82.

⁴ Srov. Tamtéž. s. 10.

historicko-antropologického výzkumu. Cílem naopak není analyzovat pověry jako takové. Neusilujeme ani o komplexní zachycení různých podob magie v devatenáctém století. Naši pozornost jsme zaměřili na její projevy v každodenním životě obyčejných lidí.

Práce je rozdělena do čtyř základních kapitol. První kapitola představuje vstup do problematiky skrze shrnutí současného stavu bádání v oblasti magie a pověr jednak obecně v různých časově-prostorových kontextech, jednak konkrétně ve století devatenáctém, přičemž uvádíme také publikace k tématu se více či méně vztahující, a sice takové, které se věnují náboženskému životu a procesům sekularizace v druhé půli devatenáctého století. V následující kapitole se věnujeme vymezení klíčového pojmu naší práce, magii, přičemž si současně klademe otázku, zda vůbec magie má v devatenáctém století své místo. Třetí kapitola je zaměřena na popis vlastního metodologického přístupu k tématu, který vychází z charakteru této práce, a to z diskursu historicko-antropologického, založeného v našem případě na kvalitativní analýze tištěného pramene. Nejobsáhlejší závěrečná část pak vychází z analýzy regionálního periodika *Našinec*, konkrétně vydaných čísel v letech 1869-1900. Toto časové období bylo vymezeno z jedné strany rokem, kdy začal být *Našinec* vydáván, z druhé strany rokem ohraničujícím konec devatenáctého století.⁵ Kapitola je rozdělena do podkapitol na základě vytvořených tematických kategorií, tedy jednotlivých projevů magie a pověr, které jsme analýzou výše uvedeného periodika získali.

⁵ Jsme si vědomi konceptu dlouhého 19. století, jehož konec je kladen až do začátku první světové války a který naznačuje kontinuitu vývoje různých politicko-hospodářsko-společenských procesů. Naše ohraničení tématu nemá v žádném případě v úmyslu dějinnou kontinuitu popírat. Domníváme se však, že jakákoli periodizace dle různých historických konceptů může být svým způsobem násilná, proto se držíme původního způsobu datování století. Srov. BENEŠ, Z. *Minulost a přítomnost 19. století*. In *Jakou Evropu ohlašovala bitva u Slavkova? Sborník příspěvků ze stejnojmenné konference, která se konala u příležitosti dvouletého výročí bitvy u Slavkova*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2006. s. 20. ISBN 80-7286-097-6.

1. Shrnutí současného stavu bádání

Literatura zabývající se obecně magií, magickými rituály či nadpřirozenými jevy je v celku rozsáhlá, ale řada z dostupných knih má charakter spíše populární než vědecké práce, neboť se jedná o téma lákavé pro širokou veřejnost. Je tedy nezbytným prvním krokem se v tomto množství literatury zorientovat. Vzhledem k tématu naší práce jsme naši heuristickou činnost zaměřili především na práce mající charakter historických, resp. historicko-antropologických studií.

Téma magie totiž představuje jeden z hlavních badatelských zájmů historické antropologie. Richard van Dülmen vymezuje celkem devět tematických okruhů, které se podle něj vykrytalizovaly jako stěžejní body výzkumu historické antropologie, přičemž na prvním místě uvádí právě „magii a čarodějnictví“.⁶ Z perspektivy historické antropologie se tématu v obecnější rovině věnuje právě Dülmen⁷ nebo např. Richard Kieckhefer⁸, konkrétnější projevy magie a magických praktik zpracovali ve svých dílech, která jsou českým čtenářům všeobecně dostupná, např. Carlo Ginzburg⁹, Emmanuel Le Roy Ladurie¹⁰ nebo Jean-Claude Schmitt¹¹. Uvedené publikace spadají časově zejména do období středověku, respektive raného novověku.

Do centra pozornosti českých historiků se oproti tomu téma magie dosud výrazněji neprosadilo. Nicméně vyšlo několik prací věnovaných čarodějnickým procesům odehrávajícím se na našem území v 17. století¹² a rovněž publikace

⁶ DÜLMEN, van R. *Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly*. Praha: Dokořán, 2002. s. 52.

⁷ DÜLMEN, van R. Lidová magie a náboženský život. In DÜLMEN, van R. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století) III. Náboženství, magie, osvědčení*. Praha: Argo, 2006.

⁸ KIECKHEFER, R. *Magie ve středověku*. Praha: Argo, 2005.

⁹ GINZBURG, C. *Noční příběh. Sabat čarodějnic*. Praha: Argo, 2003.

GINZBURG, C. *Benandanti. Čarodějnictví a venkovské kultury v 16. a 17. století*. Praha: Argo, 2002.

¹⁰ LE ROY LADURIE, E. *Montaillou, okciténská vesnice v letech 1294-1324*. Praha: Argo, 2005.

¹¹ SCHMITT, J.-C. *Revenanti: živí a mrtví ve středověké společnosti*. Praha: Argo, 2002.

¹² BEZDĚČKA, J. – ZUBER, R. – BOMBERA, J. *Z dob prvních letů na koštěti*. Bruntál: Moravská expedice, 2000.

KREUZ, P. *Čarodějnické procesy na Nymbursku na počátku 17. století*. Praha: Karolinum, 1997.

usilující o obecnější postižení dějin inkvizice, kam svým charakterem spadají poměrně často citovaná díla Josefa Kočího¹³ a Bedřicha Šindeláře¹⁴. Jejich práce však vyšly již v roce 1973, resp. 1986, a jsou poměrně ideologicky zatíženy. Novější je oproti uvedeným knihám práce Tomáše Dacíka¹⁵.

Studii věnovaných magii a čarodějnictví v devatenáctém století je poněkud méně. Ze zahraniční literatury dostupné českému čtenáři je třeba zmínit dvě přehledové publikace k dějinám magie, v rámci nichž je prostor věnován také jejím podobám v devatenáctém století. Jedná se o práci Richarda Cavendishe¹⁶ a kolektivní monografii, jejímž editorem je Robert Muchembled¹⁷. Obě publikace pak dotváří dějiny magie až do současné doby¹⁸.

Za pozornost však stojí rovněž práce cizojazyčné. Bengt Ankarloo a Stuart Clark¹⁹ jsou editory vícesvazkového díla, které se věnuje čarodějnictví a magii v Evropě. Jeden ze šesti svazků pojednává o této problematice v době osmnáctého a devatenáctého století.²⁰ Práce poměrně hodně čerpá z díla Judith Devlin²¹, jež se zabývala magicko-pověrečnými představami francouzských rolníků v devatenáctém století, které navzdory osvícenskému racionalismu přežily až do století dvacátého.

SPURNÝ, F., CEKOTA, V., a kol. *Šumperský farář a děkan Kryštof Alois Lautner*. Šumperk, 2000.

¹³ KOČÍ, J. *Čarodějnické procesy. Z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16.-18. století*. Praha: Horizont, 1973.

¹⁴ ŠINDELÁŘ, B. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16. a 17. století*. Praha: Svoboda, 1986.

¹⁵ DACÍK, T. *Z dějin inkvizice*. Brno: CERM, 1997.

¹⁶ CAVENDISH, R. Moderní oživení. In CAVENDISH, R. *Dějiny magie*. Praha: XYZ, 2008. s. 219-290.

¹⁷ DUPONTOVÁ-BOUCHATOVÁ, M.-S. Ochočený ďábel. Čarodějnictví opět na scéně. Magie a čarodějnictví v 19. století. In MUCHEMBLE, R. *Magie a čarodějnictví v Evropě od středověku po současnost*. Praha: Volvox Globator, 1997. s. 203-228.

¹⁸ Viz: JULLIARD, A. Čarování příčinou neštěstí. Současné čarodějnictví ve Francii. In MUCHEMBLE, R. *Magie a čarodějnictví v Evropě od středověku po současnost*. Praha: Volvox Globator, 1997. s. 229-272.

¹⁹ ANKARLOO, B. – CLARK, S. [eds.] *Witchcraft and Magic in Europe. The Eighteenth and Nineteenth Centuries*. Philadelphia, 1999. ISBN 978-0-8122-1706-3.

²⁰ Šestý svazek se pak věnuje čarodějnictví a magii v Evropě ve století dvacátém.

²¹ DEVLIN, J. *The Superstitious Mind: French Peasants and the Supernatural in Nineteenth Century France*. New Haven, 1987.

Pro námi sledované téma jsou rovněž významné práce Jamese Obelkeviche²² nebo Eugena Webera²³, které se věnují postavení rolníka ve společnosti devatenáctého století, na čemž autoři dokládají také četné příklady pověr, které vytvářely diskurz každodenního života venkovských obyvatel.

Neméně význačnou prací ze zahraniční produkce je do češtiny přeložené dílo britského profesora církevních dějin Hughha McLeoda, jenž v kapitole „Náboženství a lidová kultura“²⁴ pojednává o propojení náboženství a magicko-pověrečných představ.

Tématu lidových pověr a zvyků pak byl v českém prostředí věnován poměrně velký počet studií publikovaných zejména v rámci etnografického časopisu *Český lid*²⁵, vycházejícího od roku 1891. Za všechny autory uvedme kulturního historika a editora uvedeného časopisu, Čeňka Zírta, který krom řady příspěvků vydal na toto téma také několik souhrnných monografií²⁶. Za zmínku stojí rovněž v češtině dostupná publikace Josefa Virgila Grohmana²⁷, která vyšla poprvé již v roce 1864, a která podává tematicky členěný soupis lidových pověr v Čechách a na Moravě.

S tématem české lidové kultury se lze blíže seznámit skrze dílo kolektivu autorů vedeného Milenou Lenderovou²⁸ nebo díky publikaci Alexandry Navrátilové²⁹.

²² OBELKEVICH, J. *Religion and Rural Society: South Lindsey, 1825-1914*. London, 1989.

²³ WEBER, E. *Peasants into Frenchmen. The Modernization of Rural France, 1870-1914*. Stanford, 1976.

²⁴ McLEOD, H. Náboženství a lidová kultura. In McLEOD, H. *Sekularizace v západní Evropě (1848-1914)*. Brno: CDK, 2008. s. 287-315.

²⁵ Odkazy na konkrétní studie a jejich autory zabývající se danou oblastí magicko-pověrečných představ jsou uvedeny níže u dílčích kapitol.

²⁶ Např. ZÍBRT, Č. *Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy prostonárodní pokud o nich vypravují písemné památky až po náš věk*. Praha, 1889.

Nebo: ZÍBRT, Č. *Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku*. Praha: Academia, 1995. (Reprint 1. vydání z roku 1894). ISBN 80-200-0511-0.

²⁷ GROHMANN, J. V. *Pověry a obyčeje v Čechách a na Moravě*. Praha: Plot, 2010.

²⁸ LENDEROVÁ, M. – MACKOVÁ, M. – BEZECNÝ, Z. – JIRÁNEK, T. *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století. II. díl: Život všední i sváteční*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2005.

²⁹ NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha: Vyšehrad, 2004.

S problematikou magie velmi úzce souvisí náboženství jako takové. Zajímavým způsobem se obě instituce podařilo propojit Josefu Kandertovi³⁰, který ve své práci zařadil mezi náboženské systémy také „představy o světech čar a kouzel“. Tématu náboženství je v českém prostředí obecně věnováno poněkud více pozornosti. Vedle typicky religionistických prací encyklopedického charakteru³¹ vznikají také práce na pomezí sociologie, antropologie a historie. Předními představiteli interdisciplinárního přístupu k náboženství u nás jsou zejména Zdeněk R. Nešpor³², David Václavík³³ a Dušan Lužný³⁴, přičemž zejména prvně jmenovaný se krom současné náboženské situace, věnuje podrobněji také náboženské problematice v kontextu devatenáctého století.³⁵ K tématu sekularizace české společnosti nahlížené z historické perspektivy existuje rovněž řada publikací. Soustavně se o tento proces zajímají např. Lukáš Fasora, Jiří Hanuš a Jiří Malíř, kteří publikují kolektivně³⁶.

Téma magie a pověr lze nahlížet z mnoha různých perspektiv. Je tedy zřejmé, že uvedený přehled literatury nemůže být vyčerpávající. Odkazy na další literaturu ke sledovanému tématu jsou uvedeny v jednotlivých dílčích kapitolách.

³⁰ KANDERT, J. *Náboženské systémy. Člověk náboženský a jak mu porozumět*. Praha: Grada, 2010.

³¹ VOJTÍŠEK, Z. *Encyklopedie náboženských směrů v České republice*. Praha: Portál, 2004.

ŠTAMPACH, I. O. *Přehled religionistiky*. Praha: Portál, 2008.

³² Např. NEŠPOR, Z. R. a kol. *Příručka sociologie náboženství*. Praha: SLON, 2008.

³³ Např. VÁCLAVÍK, D. *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada, 2010.

³⁴ Např. LUŽNÝ, D. *Náboženství v menšině. Religiozita a spiritualita v současné české společnosti*. Praha: Malvern, 2008.

³⁵ NEŠPOR, Z. R. a kol. *Náboženství v 19. století. Nejcírkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?* Praha: Scriptorium, 2010.

NEŠPOR, Z. R. – KAISEROVÁ, K. [eds.] *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století (1780-1918)*. Ústí nad Labem: Albis international, 2010.

NEŠPOR, Z. R. *Náboženství na prahu nové doby. Česká lidová zbožnost 18. a 19. století*. Ústí nad Labem: Albis international, 2006.

³⁶ FASORA, L. – HANUŠ, J. – MALÍŘ J. *Sekularizace venkovského prostoru v 19. století*. Brno: Matice moravská, 2009.

FASORA, L. – HANUŠ, J. – MALÍŘ J. *Sekularizace českých zemí v letech 1848-1914*. Brno: CDK, 2007.

2. Co je to magie?

Každý z nás má nějakou představu o tom, co to magie je, pravděpodobně by se však naše pojetí od sebe více či méně lišila. Ani ve vědecké komunitě neexistuje v této věci shoda, jak uvidíme dále. Přesto jsou slova jako magický, kouzelný, čarokrásný apod. běžnou součástí našeho slovníku, vyjadřují něco tajemného a současně lákavého. Stejně lákavým se zdá být i téma magie jako takové.

V naší práci se zabýváme projevy magie a vírou v pověry u lidí, kteří žili v době postupující modernizace společnosti, tedy v závěru devatenáctého století. Jedná se o dobu, v níž měly své výsadní postavení procesy industrializace a sekularizace. Je tedy vůbec možné o něčem takovém, jako je magie v devatenáctém století, hovořit? Tato otázka se z našeho pohledu stává klíčovou. Vzhledem k charakteru naší práce se domníváme, že to možné je; v této kapitole se pro náš názor pokusíme najít dostatečně pevnou oporu. Současně nabídneme čtenáři vlastní definici magie, abychom mu poskytli dostatečnou míru jistoty v chápání významu tohoto pojmu v naší práci.

2.1. Různé definice magie

Vznik pojmu, ani vznik magie jako takové nelze konkrétně datovat. Cavendish uvádí své *Dějiny magie* slovy: „Magie je stará jako lidstvo samo.“³⁷ a podobně neurčitým způsobem začíná svou knihu také Muchembled, když píše, že „magie je tu odedávna“³⁸. Doklady o magických praktikách máme minimálně od starověku, nejčastěji však bývá pozornost odborné i laické veřejnosti upřena na magii v období raného novověku v souvislosti s čarodějnickými procesy, které významně zasáhly i české země. Podobám magie ve století devatenáctém je pozornost věnována

³⁷ CAVENDISH, R. 2008. s. 5.

³⁸ MUCHEMBLED, R. a kol. *Magie a čarodějnictví v Evropě od středověku po současnost*. Praha: Volvox Globator, 1997. s. 7.

minimálně, také z toho důvodu se na toto období ve své práci zaměřuji. Vede mne k tomu předpoklad, že není pravděpodobné, aby se magie, „jejíž stopy nacházíme společně s nejstaršími důkazy lidské existence“³⁹, najednou z lidského života vytratila.

Poměrně rozsáhlý výklad týkající se definice magie nalezneme v práci Kieckhefera, která je ovšem, jak vyplývá z jejího názvu: *Magie ve středověku*, zaměřena především na toto období. Magii přirovnává ke křižovatce, tj. k místu, kde se protíná náboženství a věda. Uvažuje, jak a zda je vůbec možné stanovit hranice mezi magií a vědou, magií a náboženstvím. Na příkladu léčitelské magie pak ukazuje, že tato hranice je nejasná, neboť může obsahovat jak nauku o bylinách z lidové medicíny, tak zároveň modlitby.⁴⁰ Obecně definuje magii jako „věcnou manipulaci s objekty tohoto světa“⁴¹, kam svým charakterem podle něj nespadá např. věštění budoucnosti, tj. pouhé poučení se o předurčení stavu věcí.⁴²

Vedle toho sleduje Kieckhefer ve své knize proměnu chápání magie od starověku po raný novověk s jistým přesahem do devatenáctého a dvacátého století. Ve své analýze vývoje chápání pojmu magie především upozorňuje na skutečnost, že v šestnáctém století došlo ke změně vnímání magie, když se za rozhodující faktor začaly považovat nikoli vzývané síly (tj. démoni, skryté přírodní síly) ale zamýšlený účinek (přivolání nemoci, získání přízně apod.).⁴³ Domníváme se, že vedle zamýšleného účinku začal být důraz kladen také na způsob provádění, tj. „techniky“ magie. Toto nové pojetí magie se pak podle Kieckhefera prosadilo ve spisech antropologů na konci devatenáctého a začátku dvacátého století.

Podobné vymezení magie bychom našli i u jiných současných autorů. Český religionista Zdeněk Vojtíšek považuje magii za takové „jednání, jímž se

³⁹ CAVENDISH, R. 2008. s. 5.

⁴⁰ Srov. KIECKHEFER, R. 2005. s. 17. Podobně Richard van Dülmen uvádí, že oddělit od sebe magické a náboženské představy i praktiky nebylo možné. In DÜLMEN, van R. 2006. s. 61.

⁴¹ Tamtéž, s. 24.

⁴² Oproti tomu existuje názor, že je možno celou oblast věštění spatřovat také jako jeden z druhů magie, tzv. divinační magii. In VOJTÍŠEK, Z. 2004. s. 165.

⁴³ KIECKHEFER, R. 2005. s. 24-33.

člověk pokouší ovládnout síly, o nichž věří, že určují běh života a že jsou nadpřirozené.“⁴⁴

Magie je vždy vázaná na lidské jednání. V *Antropologickém slovníku* je magie vysvětlována ve vztahu k teoreticko-metodologickému rámci konkrétních věd. Obecně bychom magii mohli z pozice kulturní antropologie považovat za formu „lidské snahy vysvětlit a hlavně ovládnout společnost pomocí kouzelnických aktivit a praktik, a dosáhnout tak vytoužených cílů.“⁴⁵

Také religionista a teolog Ivan O. Štampach ve své práci *Přehled religionistiky* využívá „antropologického“ pojetí magie, převzatého od evolucionistického antropologa Jamese Georga Frazera, čili magie jako „rituální jednání a slova, jejichž smyslem je ovlivňovat skutečnost mimo rámec běžné praxe a které kromě toho také symbolicky zpodobňují svět a tím stabilizují daný kulturní systém.“⁴⁶ Frazer žil na přelomu devatenáctého a dvacátého století, a tedy spadá do skupiny antropologů, jejichž práce měl na mysli Kieckhefer. Vzhledem k tomu, že jeho život spadá do námi sledovaného období, zaměříme se nyní na jeho pojetí magie poněkud podrobněji.

Zásadním Frazerovým dílem, v němž o magii široce pojednává, je *Zlatá ratolest*⁴⁷. Ve druhé polovině devatenáctého století se prosadil do nově vznikající vědy o člověku (antropologii) evolucionistický přístup. Ten „v jistém smyslu představuje dovršení osvícenské koncepce pokroku, podle níž je třeba vývoj chápat jako proces postupného zdokonalování lidstva“⁴⁸. Myšlenka evoluce, resp. evoluční teorie, popsaná Jeanem Baptistou Lamarckem a především Charlesem Darwinem na začátku devatenáctého století, která se v jeho průběhu začala uplatňovat také při zkoumání socio-kulturních jevů, ovlivnila významně Frazerovo pojetí magie. V magii totiž spatřoval předstupeň náboženství, vývojově nejranější, primitivistickou

⁴⁴ VOJTÍŠEK, Z. 2004. s. 143.

⁴⁵ Srov. MALINA, J. a kol. *Antropologický slovník* [online]. Dostupné na [www: <http://is.muni.cz/do/1431/UAntrBiol/el/antropos/slovník.html>](http://is.muni.cz/do/1431/UAntrBiol/el/antropos/slovník.html). Pojem „magie“ [cit. 2012-04-07].

⁴⁶ ŠTAMPACH, I. O. 2008. s. 61.

⁴⁷ FRAZER, J. G. *Zlatá ratolest*. Praha: Mladá fronta, 1994. (V originále poprvé vyšla v roce 1890.)

⁴⁸ SOUKUP, V. *Dějiny antropologie*. Praha: Karolinum, 2005. s. 297.

fázi lidského myšlení.⁴⁹ Náboženství mohlo vzniknout teprve poté, co se člověk vzdal představy, že může ovládat běh věcí magickými úkony a uvědomil si svou bezmoc. Také náboženství je (resp. má být) nakonec překonáno vědou.⁵⁰ Frazerovo dělení magie na vztahovou (homeopatickou, imatativní) a dotykovou (kontaktní) vychází z jeho zájmu o „technickou stránku magie“⁵¹ a překonává původní rozdělení na magii démonickou a magii přírodní⁵². Vztahová magie je založená na zákonu podobnosti, tj. předpokladu, že „podobné vytváří podobné, čili že se výsledek podobá své příčině“⁵³. Magie je v tomto případě realizovaná nápodobou účinku sil (např. poškozování vyobrazení daného jedince má za následek jeho přímé poškození). Kontaktní magie předpokládá, že „věci, které byly jednou ve vzájemném styku, působí na sebe navzájem na dálku i poté, co byl fyzický styk přerušen“⁵⁴, tj. zákon dotyku. Magické praktiky odvíjející se z kontaktní magie se dějí ve formě působení na jeden z kdysi společných předmětů (např. působím na odstřižené vlasy ovlivňujeme jedince, jemuž dříve patřily).⁵⁵ Oba principy ovládnutí sil jsou založeny na předpokladu, že na sebe věci navzájem působí díky jakémusi vnitřnímu souladu, je tedy možné je zahrnout pod obecnější název sympatetická magie.

Magie, coby nejnižší stupeň vývoje kultury, je podle Frazera charakteristickým prvkem „divochů“, „primitivních“, tj. přírodních, národů. „Primitivní kouzelník zná magii jen z její praktické stránky; neanalyzuje myšlenkový postup, na němž jsou jeho praktiky založeny, nikdy neuvažuje o abstraktních principech, jimiž je jeho jednání motivováno... Pro něho je zkrátka magie vždycky

⁴⁹ Srov. MALINA, J. a kol. *Antropologický slovník* [online]. Dostupné na [www: <http://is.muni.cz/do/1431/UAntrBiol/el/antropos/slovník.html>](http://is.muni.cz/do/1431/UAntrBiol/el/antropos/slovník.html). Pojem „magie“ [cit. 2012-04-07].

⁵⁰ Srov. ŠTAMPACH, I. O. 2008. s. 61.

Vývojové pojetí magie bylo později samozřejmě vyvráceno. Tak Richard van Dülmen píše: „Magické myšlení nemůžeme chápat jako myšlení předvědecké, jež bylo překonáno moderní vědou, magie nebyla předstupněm náboženství, ani racionální vědy.“ In DÜLMEN, van R. 2006. s. 78.

⁵¹ „Zkoumá „techniky“ či sekvence činností, které musí každý „čaroděj“ či magik použít, aby dosáhl cíle, který si předsevzal.“ KANDERT, J. Slovo úvodem. In FRAZER, J. G. 1994. s. 6.

⁵² Srovnej: KIECKHEFER, R. 2005. s. 30.

⁵³ FRAZER, J. G. 1994. s. 18.

⁵⁴ Tamtéž, s. 18.

⁵⁵ Od magie praktikované „činem“ lze odlišit magii praktikovanou „slovem“ (tj. uřknutí, kletba apod.) In VOJTÍŠEK, Z. 2004. s. 143.

uměním, nikdy vědou.“⁵⁶ Magie je na základě Frazerova pojetí něčím, co se na rozdíl od „primitivních“ kultur v tehdejší modernizované společnosti nevyskytuje. Podobně jako Kieckhefer si byl však již Frazer vědom blízkosti magie a vědy, magie a náboženství.⁵⁷ Dnes víme, že se Frazer dopustil několika omylů plynoucích především ze způsobu práce, který bychom mohli nazvat „kabinetním“ a který „neumožňoval badatelům jeho doby poznat nepřehledné množství představ a symbolů, jimiž oplývá každá konkrétní společnost i té „nejprimitivnější“ lovecké a sběračské kultury...“⁵⁸. Techniky magie, na něž Frazer upřel svoji pozornost, nejsou tím nejdůležitějším, co by nám pomohlo poznat její dopady na společnost, naopak by bylo potřeba odkrýt celý ideologický, nábožensko-hodnotový systém jejího fungování. V tomto smyslu navázal na studium magie britský antropolog Edward Evan Evans-Pritchard. Realizací terénního antropologického výzkumu v Súdánu mezi Azandy a následně vydanou publikací *Čarodějnictví, věštby a magie u Azandů* „zahájil metodologický posun od analýzy funkcí, jež instituce plní, ke studiu jejich významu pro členy dané společnosti.“⁵⁹

Ve společenských vědách se mezitím vytvořily dvě hlavní tradice přístupu k povaze magie. První z nich vychází z evolucionistického hlediska a magii považuje za vývojové stadium předcházející vědě. K tomuto proudu náležel vedle Frazera ještě např. Edward Burnett Tylor. Druhý přístup se odvíjel od Durkheimova pojetí magie, která podle něj z náboženství sice vychází, ale jeho obřady převrací. Zatímco náboženství je společenskou záležitostí (existence církve), magie je individualistická.⁶⁰ Oba tyto přístupy byly kritizovány kvůli eurocentrickému přístupu k magii. V křesťanské Evropě představovala magie jev s náboženstvím neslučitelný.⁶¹ Vytvoření dichotomií magie-náboženství, příp. magie-věda, bylo na

⁵⁶ FRAZER, J. G. 1994. s. 18.

⁵⁷ Srovnej: Tamtéž, s. 49-58.

⁵⁸ KANDERT, J. Slovo úvodem. In FRAZER, J. G. 1994. s. 7.

⁵⁹ SOUKUP, V. 2005. s. 438.

⁶⁰ Srov. WAX, M – WAX, R. The Notion of Magic. *Current Anthropology*. Vol. 4, No. 5 (Dec., 1963), pp. 495-503.

⁶¹ Srov. KANDERT, J. Náboženské systémy. Člověk náboženský a jak mu porozumět. Praha: Grada, 2010.

základě empirických šetření v mimoevropských kulturách kritizováno. Mezi kritiky dichotomie patřili Alfred Reginald Radcliffe-Brown a Robert Lowie. Ten tvrdil, že teoretické rozdělování může být v některých případech užitečné, ale že postavení magie proti náboženství a vědě je chybné.⁶² Současní autoři náboženství však povětšinou znovu ve svých pracích opakují tuto dichotomii, odvolávající se na uvedené tradice.

Kdybychom souhlasili s výše zmíněným Frazerovým předpokladem, že v moderní společnosti nemá magie své místo, nemělo by význam v naší práci pokračovat. Domníváme se však, že různé podoby magie se v modernizované Evropě devatenáctého století projevovaly, a náš názor sdílí rovněž i jiní autoři: „Frazer tvrdil, že náboženství vzniklo, když se začalo pochybovat o praktických výsledcích magie, ale nevysvětlil, proč se magie vzdor těmto pochybám udržela, a to i ve vyspělých kulturách.“⁶³

2.2. Podoby magie v Evropě devatenáctého století

Do jakých podob se tedy magie v devatenáctém století uchýlila? Pokusme se na tuto otázku nyní odpovědět. Za prvé se magie stala neoddelitelnou součástí řady esoterických směrů a škol, které se v polovině devatenáctého století staly opět aktuálními (např. rosekruciánství). Na významu získal západní esoterismus, označovaný též jako hermetismus, tj. soubor tajného poznání a vědomostí, které jsou určeny pouze úzkému okruhu „zasvěcených“, který je odvozen od postavy Herma Trismegista a jeho díla *Corpus Hermeticum*. Někdy se pro tento směr používá také označení okultismus. Největší vliv měly tyto hermetické nauky v renesanci (ovlivněni byli např. Giordano Bruno, Pico della Mirandola, Leonardo da Vinci a další), když tvořily vrchol vědeckého i mystického pohledu na člověka i celé

⁶² Srov. WAX, M – WAX, R. 1963, p. 499.

⁶³ MALINA, J. a kol. *Antropologický slovník* [online]. Dostupné na [www: <http://is.muni.cz/do/1431/UAntrBiol/el/antropos/slovník.html>](http://is.muni.cz/do/1431/UAntrBiol/el/antropos/slovník.html). Pojem „magie“ [cit. 2012-04-07].

univerzum, jako na vztah mikrokosmu a makrokosmu.⁶⁴ V polovině devatenáctého století pak vyšla kniha *Dogma a rituál vysoké magie*, jejíž autor Eliphas Lévi se tím zasloužil o novodobou obrodu hermetismu. Hermetismus však nebyl, resp. není jedinou podobou magie v devatenáctém století, označuje pouze tzv. vyšší magii, která je založená na teoretickém, experimentálním bádání. Oproti tomu je třeba vymezit tzv. magii nižší, kterou mnozí označují také pojmem lidová a která dotváří druhou tvář magie devatenáctého století.⁶⁵ Toto vymezení v podstatě odpovídá Frazerovu rozdělení magie na teoretickou a praktickou.

Vojtíšek ztotožňuje pojem lidová magie s čarodějnictvím, obojí pak podle něj označuje „tajné provádění magických praktik za konkrétním účelem, např. za účelem uzdravení, nebo naopak přivolání nemoci, zabránění, nebo přivolání smrti, způsobení prospěchu, nebo škody lidem a domácím zvířatům, vzbuzení lásky, získání ochrany před neštěstím, ovlivnění přírodních dějů (např. přivolání deště) apod.“⁶⁶ Oproti tomu Dülmen vymezuje lidovou magii vůči čarodějnictví i lidové víře, byť uznává, že hranice mezi nimi nejsou pevně stanoveny. Lidová magie podle něj „předpokládá víru v magické síly a mocnosti ve světě, jež mohou působit dobré i zlé a mohou být člověkem ovlivňovány, spoutávány nebo řízeny.“⁶⁷

Abychom pojmu lidová magie dobře rozuměli, musíme si ujasnit, co znamená slovo „lidová“. K tomu nám dobře poslouží práce *Lidová kultura v raně novověké Evropě*, jejíž autor, Peter Burke, hovoří o tzv. „objevení lidu“ na přelomu osmnáctého a devatenáctého století, když se stal objektem zájmu evropských intelektuálů. „Lidové“ je něco, co je neoficiální, neelitní, vztahující se k „podřízeným třídám“ společnosti,⁶⁸ přičemž tento pojem nemůžeme zaměňovat s pojmem „radikální“. Lidovou magii lze (podobně jako lidovou kulturu vůči vysoké kultuře)

⁶⁴ Předpokládala se možnost mikrokosmického ovlivňování makrokosmu (tj. člověk ovlivňuje svět i vesmír), která závisela na víře v podobnou podstatu člověka a kosmu. Srovnej: VOJTÍŠEK, Z. 2004. s. 157. DÜLMEN, van R. 2006. s. 79.

⁶⁵ VOJTÍŠEK, Z. 2004. s. 165.

⁶⁶ Tamtéž, s. 165-166.

⁶⁷ DÜLMEN, van R. 2006. s. 81.

⁶⁸ BURKE, P. *Lidová kultura v raně novověké Evropě*. Praha: Argo, 2005. s. 15.

oprávněně postavit do opozice vůči vysoké magii, jak jsme ji vymezili výše (hermetismus). Přitom nesmíme zapomínat, že „lid není kulturně homogenní jednotkou,“ nýbrž je „kompletně kulturně stratifikován“⁶⁹, a že tedy ani projevy lidové magie nejsou univerzální.

Vzhledem k zaměření naší práce na projevy magie a víry v nadpřirozeno a pověry v každodenním životě lidí devatenáctého století, stojí náš zájem mimo magii vyšší. Pojem magie budeme v této práci využívat výhradně ve významu tzv. lidové magie, která zjednodušeně řečeno spočívá v provádění určité činnosti za účelem ovlivnění skutečnosti vycházející z víry v nadpřirozené síly, přičemž tato víra prostupuje různé oblasti každodenního života.

⁶⁹ GRAMSCI, A. Osservazioni sul folclore, s. 215. In BURKE, P. 2005. s. 53.

3. Metodologie

Předkládaná bakalářská práce vychází z realizace vlastního výzkumného projektu. Oblastí výzkumu této práce jsou projevy tzv. lidové magie a víry v pověry v devatenáctém století, jak byly prezentovány ve vybraném dobovém tisku.

3.1. Popis výzkumného problému

Spolu s rozvojem měst a urbanizačními tendencemi docházelo v druhé polovině devatenáctého století k vytváření individualistických forem společností, „v nichž takové organizace jako církve jen stěží nacházely základnu“⁷⁰. Hovoříme o procesu sekularizace, jenž je nahlížen z pohledu různých historicko-sociologických perspektiv, které se v některých místech shodují (např. sekularizační teorie – rozvoj moderní společnosti představuje snížení společenského významu náboženství) a v jiných rozcházejí (např. stanovení příčin, míry a časového vymezení). U některých autorů bychom se pak spíše než s pojmem sekularizace setkali s termínem „odkouzlení světa“, spočívající dle Maxe Webera ve vytěšňování magických prvků z náboženství⁷¹, v širším pojetí Marcela Gaucheta se pak jedná o „skutečnost, že se obec ve věcech veřejných již obejde bez nadpřirozeného“⁷². Obecně bychom proces „zesvětštění“ mohli ztotožnit s procesem diferenciací, v rámci něhož dochází k tomu, že náboženství, původně zasahující do všech sfér života, je nyní vytěšněno do neveřejných, a tedy stále užších sfér.⁷³

Od osmnáctého století dochází také k výrazné diferenciaci sociální, která spočívala v prohlubující se propasti mezi elitou a lidem, což se odrazilo také v přístupu k náboženství. Vznikající měšťanská společnost se odpoutala od lidu

⁷⁰ McLEOD, H. 2008. s. 14.

⁷¹ Srov. HORSKÝ, J. „Zbožná“, či „bezbožná“ doba? Poznámky ke snahám vystihnout „náboženský ráz epochy“. In *Církevní dějiny*, 2010, roč. III., č. 6. [online]. Dostupné na [www: <http://www.cdk.cz/cd/clanky/84/>](http://www.cdk.cz/cd/clanky/84/). [cit. 2012-05-08].

⁷² GAUCHET, M. *Odkouzlení světa. Dějiny náboženství jako věci veřejné*. Brno: CDK, 2004. s. 6.

⁷³ Srov. McLEOD, H. 2008. s. 10-12.

v náboženských ohledech tím, že se stále více přikláněla k „racionálnější“ formám zbožnosti, zatímco obyčejný lid nadále setrval u svých tradičních, magicko-pověrečných, praktik a představ.⁷⁴ A přestože je možné pozorovat úpadek náboženství také na venkově konce devatenáctého a počátku dvacátého století, k úpadku magie, respektive magického myšlení docházelo teprve později.⁷⁵ „Víra v blízkost světa duchů schopných působit zlo i dobro, a podobně také ve význam určitých časů, míst, předmětů nebo zvířat jakožto zvěstovatelů štěstí či neštěstí, utvářela všechny oblasti života.“⁷⁶

Je obtížné skutečně poznat či pochopit, v co lidé věřili a jak se chovali, neboť o tom existuje jen málo dochovaných svědectví. Na konci devatenáctého století zaujaly krom jiného významné místo ve společenské zábavě noviny, které nejenže měly funkci informativní, ale implicitně ovlivňovaly veřejné mínění a byly rovněž zdrojem poučení. Lze tedy předpokládat, že jsou vhodným pramenem alespoň pro dílčí pochopení nastíněné problematiky.

3.2. Cíl výzkumu

Hlavním cílem výzkumu bylo zjistit, jak se magie, magické praktiky, víra v pověry a nadpřirozeno projevovaly v každodenním životě lidí v českých zemích v poslední třetině devatenáctého století, respektive jak tyto byly prezentovány v tehdejší regionálním periodiku.

Stanovili jsme následující okruh výzkumných otázek:

- Jaká témata se ve vztahu k magii a pověrám v dobových novinách objevují?
- Jaký postoj k nim zaujímají autoři?
- O čem konkrétně vybrané zprávy vypovídají?

⁷⁴ Srov. DÜLMEN, van R. 2006. s. 56-57.

⁷⁵ Srov. McLEOD, H. *Náboženství a lidé západní Evropy (1789-1989)*. Brno: CDK, 2007. s. 97-98.

⁷⁶ Tamtéž, s. 79.

Cílem výzkumu, potažmo celé práce, ovšem není pojednat vyčerpávajícím způsobem o projevech magie v závěrečné části devatenáctého století, jedná se spíše o dílčí výzkumnou sondu do tohoto tématu prostřednictvím zpravodajství vycházejícího v daném období. Neklademe si v žádném případě nároky na zobecnění získaných poznatků, nýbrž chceme touto prací přispět k poznání některých jedinečných aspektů vycházejících z daného časoprostorového kontextu.

3.3. Stanovení metody výzkumu

Pro dané téma se vzhledem k jeho zaměření na časově vzdálenější období devatenáctého století významně zúžil okruh možného výběru metod výzkumu na analýzu dokumentů, přičemž jsme zvolili kvalitativní přístup, který na úkor „zobecnitelnosti“ vyzdvihuje individuální případy, a tím umožňuje podrobnější zaměření na danou problematiku, což je v důsledku nespornou výhodou kvalitativně zaměřených šetření.

V širším slova smyslu lze pod analýzou dokumentů rozumět analýzu jakéhokoli materiálu, který poskytuje informace relevantní pro stanovené cíle. V užším pojetí pod tímto termínem „chápeme výzkumnou strategii založenou na analýze již existujícího materiálu, případně materiálu, který vzniká interakcí mezi výzkumníkem a účastníky výzkumu.“⁷⁷ Naše výchozí pozice odpovídá většině případů, a sice že výzkumník nevytváří nové zdrojové materiály, ale vychází z toho, co již existuje.

Výhodou této metody oproti ostatním metodám v kvalitativním přístupu je skutečnost, že výzkumník nemá vliv na podobu zkoumaného materiálu, tzn. že dokumenty jsou vůči badateli „nereaktivní“. Výzkum se živými subjekty podléhá zkreslení popisovaných skutečností, krom jiného vinou časového odstupu. V případě novinového pramene jsou popisované události naopak fixované v bezprostřední návaznosti na jejich odehrání.

⁷⁷ MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada: 2006. s. 98.

Na druhou stranu k jistému zkreslení dochází výzkumníkovou interpretací vždy. Vlivem času se totiž „ztrácí informace o kontextu, a tím i možnost skutečně se dozvědět, co původně znamenaly pro své autory a příjemce“⁷⁸.

Zjednodušeně bychom mohli říci, že zvolená metoda není v pravém smyslu metodou získávání dat, jelikož data již vytvořena máme. Sběr dat tak vlastně spočívá v selekci a třídění existujícího materiálu.

3.4. Výběr zdrojového materiálu

Za výchozí materiál analýzy dat jsme zvolili novinový pramen, konkrétně regionální zpravodaj Našinec. Pro námi sledované období a téma se tento typ pramene přímo nabízí, neboť nejenže shrnuje hlavní události doby (historický kontext), ale především reflektuje události z každodenního života (společenský kontext).

Počátky vydávání Našince se nacházejí v roce 1869. Toto periodikum patřilo mezi jedny z prvních politických novin vydávaných v Olomouci. Jeho zakladatelkou byla Josefina Černochová, která navázala na práci svého muže Josefa Černocho, vydavatele Olomouckých novin, jejichž trvání nebylo příliš dlouhé (1865-1868). Josef Černoch musel v roce 1868 před pronásledováním za své protimonarchistické názory uprchnout do Německa.⁷⁹ Později byl amnestován a po svém návratu vedl Našinec společně se svou ženou až do své smrti v roce 1882. Ve vydávání pokračovala ještě dva roky jeho žena. Co do původu byl Našinec „*neodvislý, nemaje jiných závazků a povinností, leč které mu ukládá národ slovanský na Moravě*“⁸⁰. Nacionálně orientovaný plátek se např. stavil proti české neúčasti na říšské radě. Podporu měl zejména u mladé inteligence.⁸¹ V roce 1885 převzal vydávání Alexandr Jiříček, který přivedl Našinec na konci devatenáctého století pod vliv katolicko-

⁷⁸ MIOVSKÝ, M. 2006. s. 99.

⁷⁹ Srov. NEŠPOR, V. *Dějiny města Olomouce*. Olomouc: Votobia, 1998. s. 244.

⁸⁰ Program. *Našinec*, 20. března 1869, roč. I., č. 1, s. 1.

⁸¹ Srov. NEŠPOR, V. 1998. s. 284.

národní strany. Našinec byl vydáván pravidelně až do roku 1941, přičemž vycházel i po druhé světové válce pod názvem Osvobozený našinec. Po únoru 1948 přestal tento tisk vycházet definitivně.

V naší práci jsme se konkrétně zaměřili na analýzu článků otištěných v Našinci v letech 1869-1900. V Olomouci krom toho vycházely v devatenáctém století ještě další dva české politické listy, jednak Pozor (od 1871), jednak Selské listy (od 1884).⁸² Volba Našince byla ovlivněna především tím, že z uvedených dostupných periodik začal vycházet nejdříve. Roli hrála také jeho jednoduchá dostupnost v digitalizované podobě na internetových stránkách Vědecké knihovny v Olomouci i naše předchozí badatelská zkušenost s tímto periodikem. V neposlední řadě bylo rozhodující také široké spektrum jeho čtenářů. Vzhledem k rozsahu naší práce jsme upustili od komparace s uvedenými zpravodaji, ale právě v tomto přístupu spatřujeme možnosti dalšího výzkumu, který by poskytl ucelenější obraz o sledovaném tématu v té době.

Zpočátku vycházel Našinec v námi sledovaném období dvakrát týdně, od roku 1875 třikrát týdně. Obsah periodika byl zaměřen především na politické události a jejich vliv na českou společnost (jazyková rovnoprávnost, školství, spolkový život apod.). Oblast zájmu nebyla omezena jen na regionální záležitosti, ale prostor byl věnován rovněž celostátnímu a zahraničnímu dění. Vedle toho tvořily významnou část novin tzv. „Denní zprávy“⁸³ a později byly zvlášť vyčleněny víceméně pravidelné zprávy „Ze soudní síně“. Častou součástí novin byla povídka na pokračování nebo pojednání zabývající se různými tématy a mající formu poučení nebo rad. Nescházela ani inzertní část zabírající někdy i více než jednu stranu. Celkem mělo jedno vydání Našince obvykle čtyři strany, občas vycházel jako dvojčíslo s více listy.

⁸² Srov. TICHÁK, M. O olomoucké žurnalistice po listopadu 89. In *Knihovní obzor. Čtvrtletník Vědecké knihovny v Olomouci*, 1994, č. 2. [online]. Dostupné na [www: <http://www.vkol.cz/cs/dokumenty/knihovni-obzor/ko-1994-2/clanek/o-olomoucke-zurnalistice-po-listopadu-89/>](http://www.vkol.cz/cs/dokumenty/knihovni-obzor/ko-1994-2/clanek/o-olomoucke-zurnalistice-po-listopadu-89/). [cit. 2012-05-02].

⁸³ Dříve byla tato rubrika nazývána jako „Drobné zprávy“.

Pro potřeby našeho výzkumného záměru jsme se zaměřili především na část denních zpráv, v nichž byli čtenáři seznamováni „s přehledem zjevův z života všedního“⁸⁴. Tyto tedy nejvíce informovaly o událostech z každodenního života lidí sledovaného období.

3.5. Postup analýzy dat

Vzhledem k charakteru našeho výzkumu byla primární analýza dat prováděna již v rámci studia novinového pramene, kdy jsme se zaměřovali pouze na některé články, a tím prováděli selekci. Na základě prvního seznámení se s pramenem jsme si stanovili několik kritérií, podle nichž jsme v periodiku vyhledávali články odpovídající našemu tématu. Tato kritéria jsme v průběhu dalšího studia novinového pramene upravovali a doplňovali.

Ve výsledku jsme se zaměřili na články, které splňovaly následující podmínky, přičemž postačovala přítomnost alespoň jedné z nich:

- V článku se vyskytují slova magie, pověra, čáry, čarodějnictví, šarlatánství nebo léčitelství, a to v různých podobách a tvarech.
- Zpráva dokládá víru v pověry a nadpřirozené síly.
- Zpráva se pojí s lidovými představami o náboženství a náboženských rituálech.

Systematizace takto získaných dat spočívala v jejich kódování. Jednotlivé články jsme tematicky rozdělili a k jednotlivým částem textu přiřadili obecnější kódy. Na základě toho jsme data vzájemně propojovali a hledali mezi nimi spojitosti, přičemž jsme se rovněž soustředili na významy, kterých text mohl nabývat v příslušných sociálních kontextech. Tento postup odpovídá metodě kritické diskurzivní analýzy. Ta spočívá v „rozklíčování“ ideologických významů jednotlivých textů, přičemž se do značné míry opírá o lingvistiku. Umožňuje tím

⁸⁴ Program. *Našinec*, 20. března 1869, roč. I., č. 1, s. 1.

zkoumání jednotlivých textů více do hloubky.⁸⁵ Tyto významové jednotky vytváří přímo autor, čímž se logicky snižuje případná možnost kvantifikace získaných dat. Na druhou stranu takový postup umožňuje analyzovat poměrně velké množství textů při současném zachování toho, co výzkumník považuje za klíčové.

⁸⁵ MIESSLER, J. Kritická diskurzivní analýza (CDA) a velké množství masmediálních textů. In BOČÁK, M. – RUSNAK, J. [eds.] *Média a text II*. Prešov, 2008. [online]. Dostupné na [www: <http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Bocak1/pdf_doc/miessler.pdf>](http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Bocak1/pdf_doc/miessler.pdf). [cit. 2012-05-09].

4. Analýza regionálního tisku Našinec

4.1. Na pomezí náboženství a magie

„Lidová kultura západoevropských zemí v druhé polovině devatenáctého století byla prosycena symboly, rituály a vírami.“⁸⁶ McLeod tvrdí, že vzájemné pronikání náboženství (křesťanství) a lidové kultury je nejzřetelněji patrné ve vlivu rituálů na myšlení a jednání „obyčejných lidí“, přičemž se zaměřuje zejména na rituály přechodové.⁸⁷

Problematikou přechodových rituálů se podrobně zabýval francouzský etnolog a religionista Arnold van Gennep. Ten považuje různé formy náboženství za teorii a její techniky označuje souhrnně jako magii, přičemž mezi techniky řadí právě rituály, obřady apod. Gennep je přesvědčen, že teorii od praxe, či praxi od teorie (tj. náboženství od magie a naopak) není možné oddělit.⁸⁸ Teorie přechodových rituálů vychází z předpokladu, že jedinec v průběhu svého života prochází různými etapami, k nimž se vztahují nejrůznější obřady a rituály. Jejich cílem je napomoci úspěšné adaptaci jedince na novou situaci a současně přijetí tohoto stavu určitým společenstvím.⁸⁹ Hlavním charakteristickým rysem rituálu je sdílení jeho významu, je považován za „hlavní prostředek regulace chování jednotlivce v kolektivu, [a] jeho pravidla je možno měnit jen změnou celého systému.“⁹⁰

Gennep přechodové rituály dále rozlišuje na rituály odluky, rituály pomezí a rituály sloučení. Je zřejmé, že tyto rituály nejsou rozvinuté rovnoměrně u všech obřadů (např. převaha odlukových rituálů u pohřbu).⁹¹ Přechodové rituály jsou podle Gennepa vázány na různé etapy lidského života, jako je těhotenství a porod, zásnuby

⁸⁶ McLEOD, H. 2008. s. 290.

⁸⁷ Srov. Tamtéž, s. 288.

⁸⁸ Srov. GENNEP, van A. *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*. Praha: NLN, 1997. s. 21.

⁸⁹ Srov. Tamtéž, s. 12 – 13.

⁹⁰ LENDEROVÁ, M. – MACKOVÁ, M. – BEZECNÝ, Z. – JIRÁNEK, T. 2005. s. 20.

⁹¹ Srov. GENNEP, van A. 1997. s. 19.

a sňatek, pohřební obřady aj. Současně upozorňuje, že ne všechny rituály, které jsou spojeny s těmito obřady, patří do kategorie přechodových rituálů. Často se spolu s nimi vyskytují rituály ochranné, předpovědní apod.

Tyto přechodové, ale i předpovědní a ochranné, rituály byly v evropské společnosti poměrně úzce vázány na křesťanské svátosti (křest, svátost manželská, pomazání nemocných apod.) V české společnosti devatenáctého století, podobně jako v ostatních státech západní Evropy, byly tyto křesťanské rituály běžnou součástí každodenní zkušenosti, a to dokonce i u lidí, kteří sami sebe za zbožné nepokládali.⁹²

Tato skutečnost souvisí s tím, že probíhající sekularizace rozbíjela tradiční nábožensko-magické představy a rituály jen velmi ztěžka. Společnost té doby byla pevně konfesionalizována. Převážná většina lidí byla pokřtěná, chodila do kostela, uzavírala církevní sňatky a byla církevně pohřbívána. Náboženství mělo pro většinu lidí nepostradatelný význam. Všeobecným rysem myšlení venkovského obyvatelstva byl rovněž supernaturalistický pohled na svět, „v němž náboženství přímo souviselo s magií“⁹³.

V této kapitole se nyní podrobněji zaměříme na dva protipóly lidského života, které v sobě nesou jistou míru tajemství: narození a smrt.

4.1.1. Narození

V minulosti byly narození i smrt plně v rukou Božích. Součástí každého porodu byla určitá nejistota, zda matka a dítě zůstanou naživu. Porod i úmrtí (novorozence či rodičky) byly v devatenáctém století poměrně běžnou záležitostí.⁹⁴ Součástí porodu tak byly rovněž nejrůznější zvyky a pověry, které měly zajistit jeho bezproblémový průběh. Pokud bychom měli porod zařadit do Gennepova systému dělení přechodových rituálů, pak se jedná o rituál odlučovací. Faktickým projevem

⁹² Srov. McLEOD, H. 2008. s. 290.

⁹³ McLEOD, H. 2007. s. 79.

⁹⁴ LENDEROVÁ, M. – MACKOVÁ, M. – BEZECNÝ, Z. – JIRÁNEK, T. 2005. s. 25.

odloučení bylo např. přestřižení pupeční šňůry, umytí a oblečení novorozence, ale také křest⁹⁵.

Celá řada pověrečných představ se vztahovala k matce dítěte. V období šestinedělí byla považována za hříšnou, např. nesměla holou nohou šlápnout na zem, jelikož by tu zem svou hříšností spálila; venku nesměla promluvit, protože, kam by bylo slyšet její hlas, nebylo by úrody aj.⁹⁶

Ve vztahu k dítěti vycházely rituály z přání rodičů, aby dítě bylo zdravé a úspěšné. Symbolickou důležitost měla první koupel dítěte. Jsou doloženy případy, kdy se do vaničky dával chléb se solí, aby dítě nikdo neuhranul. Chléb se však rovněž pokládal na stůl, kde bylo dítě po koupeli položeno, aby u toho stolu dlouho chléb jedlo (tj. aby neumřelo). Podle jiných pověr měl chléb symbolizovat, že jej dítě bude mít v životě dostatek.⁹⁷

Významný přijímací rituál představoval v té době katolický křest, kterým bylo dítě přijato do společenství křesťanů. Křtem se současně smyla vina dědičného hříchu. Z toho důvodu se přistupovalo ke křtu již u malých dětí, aby v případě jejich předčasného úmrtí, což nebylo nijak výjimečným případem, byly jejich duše spaseny. Strach o osud nepokřtěných dětí byl často tak velký, že se dokonce dochovaly zprávy o jejich zázračném oživení na dobu potřebnou právě pro vykonání tohoto obřadu.⁹⁸ Vedle toho se v katolické Evropě vyskytovala také představa o tom, že „být nepokřtěn přináší smůlu“⁹⁹. Nepokřtěné děti patřily mezi infamizované členy společnosti. Právě ve sledovaném období byly vedeny diskuze o možnosti pohřbívání

⁹⁵ LENDEROVÁ, M. – MACKOVÁ, M. – BEZECNÝ, Z. – JIRÁNEK, T. 2005. s. 26.

⁹⁶ BARTOŠ, F. Kout dle obyčejův a pověr lidu moravského. *Český lid*, 1893, roč. II, s. 15. [online]. Dostupné na [www: < http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid02/index.htm >](http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid02/index.htm). [cit. 2012-05-05].

⁹⁷ Srov. SOUKUP, J. Chléb v plenkách nemluvnat při křtu. *Český lid*, 1898, roč. VII, s. 362. [online]. Dostupné na [www: <http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid07/index.htm >](http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid07/index.htm). [cit. 2012-05-05].

⁹⁸ ANKARLOO, B. – CLARK, S. [eds.]. 1999. s. 259-260.

⁹⁹ McLEOD, H. 2008. s. 289.

nekřtěňátek do posvěcené půdy hřbitova. Mezi lidmi totiž panovala tradiční obava ze znesvěcení hřbitovního prostoru a z přenesení nectnosti také na ostatní mrtvé.¹⁰⁰

V souvislosti s tím je zajímavá povinnost či nepovinnost rodičů dát své děti pokřtít. Našinec informuje o jistém fotografovi z Těšína, který nechtěl dát pokřtít své děti, což vyvolalo odezvu u místního faráře, který je odmítl zanést do matriky. Teprve vláda rozhodla tento případ, a sice tak, že dle platných zákonů musí dát rodičové své děti pokřtít, „*poněvadž oba rodičové jsou katolického náboženství a nikdo z nich své vyznání nezměnil*“¹⁰¹.

Podobně byl křest vynucován v Broumově v rodině obuvníka. Tentokrát však bylo rozhodnuto „ve prospěch“ rodiny, neboť manželé byli od září 1880 bez vyznání.¹⁰² Děti měly mít náboženství tzv. po rodičích, což platí i v případě, kdy se tyto nehlásili k žádné konfesi.

Tyto případy však byly spíše ojedinělé. Jak jsme již zmínili výše, naprostá většina lidí v té době pokřtěná byla a podobné problémy se jí netýkaly. Našinec tyto případy uvádí pravděpodobně právě z toho důvodu, že nějakým způsobem vybočovaly z normálu.

4.1.2. Smrt

V posledních letech se tématu smrti a umírání věnuje na vědecké úrovni poměrně velká pozornost. Většina autorů publikujících o této problematice se však shoduje, že smrt jako taková je z veřejného prostoru vytěšňována.¹⁰³ V souvislosti s rozvojem lékařství došlo k „institucionalizaci smrti“, francouzský historik Philippe Ariés hovořil ve své dvoudílné práci *Dějiny smrti* o tzv. převrácené smrti¹⁰⁴. Podle něj fungoval již na počátku dvacátého století jistý psychologický mechanismus,

¹⁰⁰ ¹⁰⁰ Srov. Poskvrní-li se katolický hřbitov pohřbením nepokřtěných dětí. *Našinec*, 5. února 1875, roč. VII, č. 16, s. 2. O tomto tématu pojednáme blíže v kapitole 4.1.2. Smrt.

¹⁰¹ Katolíčtí rodičové musí dáti pokřtít své děti. *Našinec*, 23. května 1875, roč. VII, č. 60, s. 2.

¹⁰² Nucený křest. *Našinec*, 28. dubna 1882, roč. XIV, č. 50, s. 3.

¹⁰³ Srov. HYTYCH, R. *Smrt a nesmrtelnost. Sociální reprezentace smrti*. Praha: Triton, 2008. s. 20.

¹⁰⁴ ARIÉS, P. *Dějiny smrti II. Zdivočelá smrt*. Praha: Argo, 2000. s. 317-365.

„který vyháněl smrt ze společnosti, obíral ji o její povahu veřejné slavnosti a měnil ji v ryze soukromý akt vyhrazený zejména úzkému rodinnému kruhu,“¹⁰⁵ ovšem to pouze do té doby, než se hospitalizace umírajících stala obvyklým jevem a z umírání byla vyřazena také rodina. Podobně německý sociolog Norbert Elias uvedl, že „jistota neodvratné smrti je stále více překrývána úsilím lékařů a pojišťoven odsunout ji co nejdál.“¹⁰⁶ První tendence můžeme vysledovat v našich zemích již v devatenáctém století, kdy se právě začalo postupně rozmáhat tzv. pojišťování života. Čtenář je varován před neočekávaností smrtí, která postihuje celou rodinu o to více, když hospodářství není bez dluhů. Zpráva vybízí jedince k pojištění „proti smrti“.¹⁰⁷

Oproti nastíněné situaci nám však musí být zřejmé, že proces odsouvání smrti z veřejného prostoru probíhal postupně a nerovnoměrně ve všech vrstvách společnosti. Lidé žijící v devatenáctém století dosud pojímali smrt jako součást života a jako taková byla opět spojena s různými rituály. Když byl proces umírání dovršen, musel hned někdo z přítomných otevřít okno, aby duše zemřelého měla volný přístup k nebi. Věřilo se, že pokud by se okno neotevřelo, duše by bloudila po domě, marně hledajíc východ.¹⁰⁸ Při vynášení rakve z domu se mrtvola vynášela nohama napřed, aby prý se domů nevrátila, mezi domovními dveřmi se pak měla třikrát položit na práh, aby našla duše zemřelého pokoje.¹⁰⁹

Jedním z nejčastějších obřadů předcházejících smrti bylo udělení tzv. posledního pomazání, tj. svátosti umírajících. Touto svátostí bývali původně zaopatřováni výhradně umírající, ať již se jednalo o smrtelnou nemoc, jako v případě jednoho vězně, který trpěl dlouhodobě plicní chorobou a „v těchto dnech nebezpečně onemocněl a byl již zaopatřen svátostmi umírajících“¹¹⁰, nebo o smrtelné zranění, jak

¹⁰⁵ ARIÉS, P. 2000. s. 334.

¹⁰⁶ ELIAS, N. *O osamělosti umírajících*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 1998. s. 43

¹⁰⁷ Srov. Slovo o pojišťování života. *Našinec*, 20. března 1869, roč. I., č. 1, s. 3.

¹⁰⁸ Srov. DOMORÁZEK, F. Lidové zvyky, pověry a báje při úmrtí a pohřbu. *Český lid*, 1895, roč. IV, s. 242.

¹⁰⁹ Srov. NERAD, F. O umírajících a mrtvých. *Český lid*, 1895, roč. IV, s. 536.

¹¹⁰ Bratrovrah Spurný. *Našinec*. 17. července 1869, roč. I., č. 35, s. 2.

dokládá zpráva o nehodě na železnici, při níž jistý muž byl přejet, „v krvi se válel a se smrtí zápasil. Měl pravou ruku a nohu rozdrťeny a kus břicha mu vytrhnuto. Byl hned tu chvíli od zdejšího horlivého vp. faráře Jos. Steiniera svátostmi umírajících zaopatřen a za 2 hod. za největších bolestí skonal.“¹¹¹ Svátost umírajících byla po 2. vatikánském koncilu (1962) změněna na svátost nemocných. Ariés vysvětluje tento nový přístup tím, že v souvislosti se zatajováním skutečného zdravotního stavu nemocnému, se ve výsledku nejednalo ani tak o svátost umírajících, jako o „svátost mrtvých“, neboť příbuzní volali kněze na poslední chvíli (nebo pozdě), aby umírajícího zbytečně neděsili.¹¹²

V devatenáctém století nenabyla zvlášť velkého významu ani sekularizace pohřebního ritu. Významnou pozici v něm stále zastávala církev. V českých zemích byla kremace zákonem povolena teprve po roce 1918, katolická církev uznala zpopelnění za rovnocennou variantu inhumace v roce 1962. Nicméně od roku 1870 byly rodné, oddací a úmrtní rejstříky vedeny při magistrátu a osob bez konfesní příslušnosti pomalu přibývalo. V této souvislosti uveďme, že na některých místech byly za tím účelem zřizovány hřbitovy pro osoby bez vyznání¹¹³, jelikož dle kanonického zákona by se katolický hřbitov pohřbem nevěřícího (žida nebo pohana) poskvrnil¹¹⁴ a musel by být znovu vysvěcen.

Nejčastějším místem uložení mrtvých však byla v druhé polovině devatenáctého století nepochybně posvěcená půda hřbitova. „Křesťanský pohřeb, tj. pochování na hřbitově do vysvěcené půdy spojené s více či méně slavnostním průvodem za přítomnosti faráře nebo kazatele, patřil k základním přáním každého počestného člověka na venkově i ve městě,“¹¹⁵ tvrdí Dülmen o společnosti raného novověku a my se domníváme, že ve velké míře je toto tvrzení platné také

¹¹¹ Nehoda na železnici. *Našinec*, 20. března 1869, roč. I., č. 1, s. 3.

¹¹² Srov. ARIÉS, P. 2000. s. 320-321.

¹¹³ Hřbitov pro osoby bez vyznání. *Našinec*, 26. března 1875, roč. VII., č. 37, s. 3.

¹¹⁴ Srov. Z Kraje (Kdy se hřbitov poškrvnil a má nového posvěcení zapotřebí). *Našinec*, 14. února, 1875, roč. VII., č. 20, s. 2.

¹¹⁵ DÜLMEN, van R. *Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích: nepočestnost a sociální izolace v raném novověku*. Praha: Dokořán, 2003. s. 75.

pro českou společnost devatenáctého století. Pohřeb do půdy vysvěcených hřbitovů nebyl ani v té době samozřejmou záležitostí, přičemž roli hrála právě ctnost konkrétních zemřelých.

Mezi tradičně infamizované členy společnosti patřili nepokřtěné děti, sebevrazi, popravení zločinci aj. Nepočestnost těchto osob byla ještě v devatenáctém století hojně potvrzována. O míře jejich nečestnosti v té době vypovídají diskuze vedené ohledně jejich pohřbívání, které se ve značné míře objevují také v novinovém zpravodajství.

Sebevražda byla až do šestnáctého století považována za těžký zločin a smrtelný hřích. K dekriminálnímu jednání pak došlo teprve ve století devatenáctém. Negativní postoje vůči sebevrahům však byly v lidech hluboce zakořeněny a snahy vrchnosti povolit alespoň tichý pohřeb na hřbitově narážel na aktivní odpor a protesty prostých lidí i měšťanů¹¹⁶. Z českých zemí je ještě z roku 1860 znám případ, kdy byl sebevrah sice na hřbitově v nepřítomnosti faráře pochován, ale následně musel být kvůli nátlaku tamějších občanů, kteří písemně udali, že „*ani on, ani jiní samovrazi na tom posvěceném hřbitově pochováni býti nesmí*“, z tohoto hrobu vykopán a zakopán „*na malém zvlášť k tomu určeném místě bez zvonění*“¹¹⁷.

Dülmen uvádí, že již na přelomu šestnáctého a sedmnáctého století začal být prosazován „diferencovanější přístup k sebevraždám, který ovlivnil také způsob pohřbívání“¹¹⁸. Jednoduše řečeno se začalo rozlišovat, zda se jednalo o vědomý čin nebo zda jedinec konal ve stavu nepřičetnosti. V roce 1871 tak v českém zpravodaji můžeme narazit na případ muže, jenž se zastřelil ranou z pistole. Komise řešící tento případ vynesla rozhodnutí, že „*vykonal samovraždu ve stavu nepřičitatelném maje mozek přirůstlý*“¹¹⁹, načež byl sebevrah církevně pochován.

¹¹⁶ DÜLMEN, van R. 2003. s. 81.

¹¹⁷ Oběsil se. *Našinec*, 17. dubna 1869, roč. I., č. 9, s. 3.

¹¹⁸ DÜLMEN, van R. 2003. s. 77.

¹¹⁹ Samovražda. *Našinec*, 3. února 1871, roč. III., č. 10, s. 3.

Zajímavý případ je doložen z roku 1876. V březnu toho roku se konalo závěrečné soudní přelíčení s knězem Antonínem Krejčířkem, jenž byl obžalován z rušení veřejného pokoje. Tato skutečnost měla přímou vazbu na sebevražedný čin jistého železničního hlídače Jana Pettera v červenci minulého roku. Vyzvedneme z tohoto případu několik pro nás podstatných bodů. Za prvé bylo shledáno, že sebevrah byl v době sebevraždy při smyslech (tzv. „měl rozum“) a že čin tento vykonal s rozvahou a úmyslně. Kněz jej z toho důvodu nechal pohřbít na hřbitově pro sebevrahy. Pohřeb se však mohl konat teprve po vydání rozhodnutí z hejtmanství, které se protáhlo na mnoho dní, mrtvé tělo se tak nacházelo v pokročilém stupni rozkladu a obyvatelé obce si stěžovali na obrovský zápach, přičemž se o sebevrahovi nevyjadřovali nijak přívětivě: „*Nač ten smrad přinesli do osady, proč tu svini nezahrabali hned u železnice?*“¹²⁰

Za druhé byl sebevrah na základě změněného rozhodnutí hejtmanství přenesen na hřbitov církevní. Kněz veřejně vyslovil svůj nesouhlas: „*Ve jmenu sv. katolické církve, ve jmenu křesťansko-katolické osady Pivínské protestuji co duchovní správce proti tomuto násilnému činu. Tímto násilným skutkem, jehožto jste vy milí farníci očití svědkové byli, že totiž samovrah jest na něm násilně zahrabán, jest tento hřbitov, toto svaté místo zneuctěno a poskvrněno, a kdyby z Vás někdo umřel, nemohu ani já ani žádný jiný kněz přes prah tohoto hřbitova vkročiti, aniž jaký obřad církevní na něm vykonati, dokavád nebude znova posvěcen, kdyby to mělo rok třeba i dvě leta trvati.*“ Následkem toho byl kněz obžalován z pobuřování, obžaloby byl však na konci soudního procesu zproštěn. K žádným veřejným protestům v tomto případě nedošlo. Lidé pouze reptali, proč kněz k pohřbu sebevraha zapůjčil máry, že by se měly „*vhodit za ním*“, neb „*kdo se včil na nich nechá nésti ku hrobu?*“¹²¹. O tom, že by farář nechal máry vyměnit, zprávy nemáme, nicméně případ z Německa z konce 18. století dokládá, že k těmto situacím z důvodu obav ze

¹²⁰ Pohřeb samovraha před porotou. *Našinec*, 10. března 1876, roč. VIII., č. 29, s. 3.

¹²¹ Tamtéž.

zneuctění docházelo: „Farář nechal navíc vyměnit přehoz přes rakev, protože ten, který kryl rakev sebevražednice, byl prý zneuctěn.“¹²²

Pivínský farář Krejčířík trval „pouze“ na tom, že došlo ke zneuctění posvátné půdy hřbitova a že v takovém případě na něj dle kanonického práva nesmí katolický kněz vstoupit.¹²³ Zajímavá je z našeho pohledu skutečnost, že v obci existoval hřbitov pro sebevrahy, který byl obehnán zdí, s vlastním vchodem a státními zákony posvěcen.¹²⁴ Povinnost pohřbívat sebevrahy na hřbitovech byla stanovena již Josefem II., avšak ještě v polovině devatenáctého století bývali sebevrahové často pochováváni na křižovatkách cest, na hranicích obcí, nebo na odlehlých místech, kde nevedla žádná cesta, např. v poli či v lese. Tato praxe vycházela ze snahy znemožnit mrtvým nalézt cestu zpět. Vedle toho jsou doloženy různé protivampýrské zásahy, jako např. uložení těla na břicho, svázání končetin, zatížení těla kamením apod.¹²⁵ Regionální zpravodaj informuje v roce 1871 čtenáře o starším již případě pohřbení údajné sebevražednice, když totiž byla při kácení stromů pod kořeny jednoho z nich nalezena ženská kostra s polámanými končetinami, zcela pokrytá vápnem. Nejspíše se jednalo o sebevražednici, „jež skokem s výše zlámala si údy a pak na tom místě byla pohřbena a stromek na její hrob zasazen.“¹²⁶ V některých případech bývala mrtvola sebevraha přece jen pohřbena na hřbitově, avšak v místě, kde půda nebyla vysvěcena, případně tzv. za hřbitovní zdí.

Mezi lidmi panovala obava, že by mohla utrpět čest ostatních mrtvých pochovaných na společném hřbitově se sebevrahem, a také jejich rodin. Tak jistá matka zesnulého mladíka přišla prosit kněze, aby nebyl tento pohřben vedle samovraha: „Zapřísahám Vás před Bohem, abyste mé dítě vedle toho špat. člověka

¹²² DÜLMEN, van R. 2003. s. 81.

¹²³ „Kdyby taková mrtvola násilně na katolický hřbitov přenesena byla, čímž hřbitov zneuctěn jest, v tom pádu bude se katolický duchovní takového hřbitova až ku jeho znovu posvěcení docela straniti, a při pohřbech katolíků vykoná posvátné obřady buď v domě zemřelého neb v kostele, doprovodí mrtvolu až ku vratům hřbitovním, odsud se ale se všemi služebníky zpět navrátí.“ In Pohřeb samovraha před porotou. *Našinec*, 12. března 1876, roč. VIII., č. 29, s. 3.

¹²⁴ Srov. Pohřeb samovraha před porotou. *Našinec*, 10. března 1876, roč. VIII., č. 29, s. 3.

¹²⁵ Vycházíme zde z přednášek Mgr. Andrei Preissově Krejčí, Ph.D. v rámci předmětu „Sebevražedné chování“, 2009.

¹²⁶ Lidská kostra. *Našinec*, 3. května 1871, roč. III., č. 35, s. 3.

*nepochovali, neboť nemohla bych s klidnou myslí k jeho hrobu přikleknouti a se tam modliti.*¹²⁷ Dülmen uvádí, že existovala obecná představa, že na sebe obec přivolá Boží pomstu či neštěstí, pokud by se neočistila vyloučením sebevraha ze svého společenství, což se v té nejviditelnější rovině uskutečňovalo pohřbem mimo křesťanské společenství bez obřadu. Infámie, která byla v minulosti se sebevrahy a jejich rodinami spojována, není ani dnes historickým jevem. Pouze forma jejího dopadu se nám zdá být mírnější.

V polovině sedmdesátých let devatenáctého století se pak v novinovém tisku věnuje zvláštní prostor diskuzi o tom, zda je katolický hřbitov zneuctěn pohřbením nekřtěňátek. V únoru je důrazně připomínáno usnesení provinciálního sněmu v Ostřihomi již z roku 1858, potvrzeného papežskou stolicí v roce 1859, které povoluje pohřbívání nekřtěných dětí katolických rodičů a rovněž přítomnost kněze je možná, nesmí se však jednat o obřad slavnostní. Rozdílná situace však nastává u nepokřtěných dětí, jejichž rodiče nejsou křesťany, v takovém případě by totiž byl katolický hřbitov dle tehdejšího kanonického práva poskvrněn.¹²⁸

Další zpráva však dosvědčuje, že tato praxe nebyla důsledně dodržována, ba možná právě naopak se křesťanským rodičům zabraňovalo pochovávat jejich nepokřtěné děti na posvěceném hřbitově. K pohřbení dítěte jim bylo vykázano zvláštní neposvěcené místo.¹²⁹

Podle pověr neměly duše nekřtěňátek kam odejít, a tak strašily v podobě duchů. Tancovaly na loukách, v lesích i v bažinách (odtud označení nekřtěňátek též jako bludičky¹³⁰). Ochranu před nimi neposkytovalo ani modlení, ani klení. Tato pověřivost ve vztahu k nekřtěňátkům způsobovala fobie při průchodu místy, kde se vyskytovaly světlušky (např. oblasti mokřad), a zpětně se odrážela v obecném mínění

¹²⁷ Pohřeb samovraha před porotou. *Našinec*, 12. března 1876, roč. VIII., č. 29, s. 3.

¹²⁸ Poskvrní-li se katolický hřbitov pohřbením nepokřtěných dětí. *Našinec*, 5. února 1875, roč. VII, č. 16, s. 2.

¹²⁹ Z Kraje (Kdy se hřbitov poškrvni a má nového posvěcení zapotřebí). *Našinec*, 14. února, 1875, roč. VII., č. 20, s. 1-2.

¹³⁰ ŠVAGR, B. O nekřtěňátkách. *Český lid*, 1907, roč. XVI, s. 430. [online]. Dostupné na [www: <http://tyfoza.no-ip.com/ceskyid/html/knihy/ceskyid16/index.htm>](http://tyfoza.no-ip.com/ceskyid/html/knihy/ceskyid16/index.htm). [cit. 2012-05-05].

o nectnosti nepokřtěných dětí.¹³¹ K pohřbívání nepokřtěných dětí byla podobně jako v případě sebevrahů zvlášť určená místa, aniž by probíhal křesťanský pohřební obřad. Z roku 1871 je pak v českém prostředí doložen pohřeb mrtvě narozeného, tedy nekřtěného dítěte v Šumvaldu. Že šlo o událost neobvyklou, dosvědčuje informace o tom, že se pohřbu ze zvědavosti zúčastnilo neobyčejné množství diváků. Celý obřad vedl starosta obce, jenž pochoval dítě za vyzvánění všech zvonů.¹³²

¹³¹ Vycházíme zde z přednášek PhDr. Jana Štěpána, Ph.D. v rámci předmětu „Bezectnost a infámie na severní Moravě z historické perspektivy“, 2009.

¹³² Zvláštní pohřeb. *Našinec*, 5. května 1871, roč. III., č. 36, s. 3.

4.2. Čarování v devatenáctém století z pohledu Našince

Dobové periodikum Našinec přináší čtenářům také zprávy týkající se provádění magických praktik jistými osobami, označovanými za čarodějnice nebo čarodějníky. Ve zveřejněných případech se většinou jednalo o podvodníky, kteří se pokoušeli přivydělat si na pověrčivosti lidí nějaký ten peníz. Našinec to přitom neváhal doložit přímými výpověďmi dopadených: „*Ale velebný pane, když jsou ti lidé tak hloupí, proč bych si ten groš nevydělal?*“¹³³ Význam těchto zpráv lze spatřovat nejen ve snaze informovat o provedených podvodech, ale také v úmyslu dokázat lidem pošetilost jejich víry v magické, či čarovné schopnosti údajných čarodějnic.

Našinec vyzdvihuje pokrokovost a hovoří na mnoha místech o osvíceném devatenáctém století. Zprávy o lehkověrnosti lidí pak často autoři zpráv podávají s větší či menší mírou ironie a nadsázky, a většinou nechybí důrazný apel na vzdělanost, která se dle nich s pověrčivostí neslučuje, nicméně na několika místech uznávají, že nejenom prostý lid, ale i osoby „*vzdělaného stavu prohřešují se proti Božským zákonům a dávají takto nevzorný příklad neuvědomělému lidu*“¹³⁴. Toto tvrzení stojí za povšimnutí rovněž proto, že se hovoří o provinění vůči zákonům Božím, což potvrzuje náš již výše uvedený předpoklad, že společnost té doby byla důsledně konfesionalizována, tedy že křesťanské náboženství v ní mělo své nezanedbatelné místo a většina lidí zůstávala navzdory postupnému odcírkevnění stále v určité míře věrná víře svých předků.¹³⁵

V následující části se budeme věnovat projevům magie, jak jsme ji v jedné z předchozích kapitol vymezili, tedy spočívající v provádění určité činnosti za účelem ovlivnění skutečnosti vycházející z víry v nadpřirozené síly. Na základě

¹³³ Farář vyháněl d'ábelství. *Našinec*, 21. března 1875, roč. VII., č. 35, s. 2.

¹³⁴ Z Bystřice pod Hostýnem. *Našinec*, 23. června 1875, roč. VII., č. 73, s. 2.

¹³⁵ Srov. NEŠPOR, Z. R. a kol. 2010. s. 12.

Srov. HANUŠ, J. Devatenácté století jako století druhé konfesionalizace? In *Teologický sborník*, 2001, roč. VII., č. 4. [online]. Dostupné na [www: < http://www.cdk.cz/ts/clanky/12/devatenacte-stoleti-jako-stoleti-druhe-konfesionalizace/>](http://www.cdk.cz/ts/clanky/12/devatenacte-stoleti-jako-stoleti-druhe-konfesionalizace/). [cit. 2012-04-30].

analýzy článků uveřejňovaných v regionálním zpravodaji Našinec jsme tyto projevy rozdělili dle jejich charakteru do několika podkapitol.

4.2.1. Začarovaný dobytek

Domácí zvířata byla v celém devatenáctém století vedle hospodářských plodin hlavním zdrojem obživy venkovského obyvatelstva. Není divu, že i pouhé náznaky nějaké nemoci vzbuzovaly v lidech obavy. Jedním z častých magických praktik zaznamenaných Našincem bylo zařikávání dobytka proti úhynu a uřknutí, nebo naopak pro zvýšení dojivosti. Uřknutí či úrok, podobně jako ujímání mléka, byly dle tradiční představy lidí považovány za zvláštní druhy nemoci, o nichž se věřilo, že byly způsobeny z moci čarodějnic. V souvislosti s touto vírou byly rozšířeny různé pověry, jak dobytek (ten býval ohrožen nejčastěji) ochránit. Jedna z představ byla taková, že k uhranutí dochází prostřednictvím produktu nebo věci, která pocházela od zvířete (např. mléko, trus, srst, kousek rohu apod.), proto se např. nemělo dávat mléko po západu slunce z domu, aby se tím do rukou nepřítele nedostala věc, skrze kterou by mohl škodit (na základě Frazerova rozdělení magie by se v tomto případě jednalo o magii kontaktní). Jiná pověra se odvíjela od víry v magickou moc různých předmětů, např. kostí ze hřbitova, hrnku s vejcem a vlasy apod. Ještě v polovině dvacátého století zaznamenal český etnograf Ludvík Baran tyto lidové představy na Valašsku.¹³⁶

O případech, kdy lidé soukromě vykonávali různé magicko-pověrečné praktiky na ochranu svých zvířat (např. kápnutí svěcené vody nebo vhození špetky soli do mléka, nakuřování či kropení dobytka aj.), víme díky sběratelské činnosti etnografů a folkloristů. V novinovém tisku oproti tomu nalezneme doklady o provádění zařikávání, zažehnavání či léčení dobytka, které se dělo prostřednictvím zvláštních lidí, jimž byla přisuzována moc manipulovat s nadpřirozenými silami, kteří však byli ve většině případů pouhými podvodníky.

¹³⁶ BARAN, L. Příspěvky k lidovému léčení na Valašsku. *Český lid*. 1947, roč. 2, s. 34-35.

Tak byla v lednu 1874 uveřejněna zpráva, která pojednávala o víře rolníka z Vlachovic v čarodějnou moc jistého muže, kterého vyhledal s úmyslem odstranit příčinu postupného úhynu jeho dobytka. Potřikrát se „čarodějník“ a hospodář museli společně modlit, poté z díry v kamenné zdi chléva počalo vylézat jakési zvíře, které čarodějník uchopil, „*ustříhl tomu uši a jazyk. [...] I počal vypravovati, kterak předešel velkému neštěstí celé obce ba celé krajiny, neboť z toho zvířete pravil, vyrostl by velký drak...*“¹³⁷ Ve skutečnosti se jednalo o mládě psa, jež tam „čarodějník“ v nestřežené chvíli nastražil. Zpráva byla více méně formulována jako ponaučení pro ostatní lidi, kteří magickým schopnostem domnělých čarodějnic věřili. Závěrem totiž bylo shrnuto, že sedlák byl „napálen“, neboť „*dobytek hynul pořád; před nedávnem jemu uhynula poslední již kráva*“¹³⁸. Zajímavá je také závěrečná poznámka autorů, kteří nabádají k dodržování hygieny a pravidelnému čištění chlévů. To se přitom v některých případech dělo docela neúmyslně, když lidé ve snaze odstranit z chléva začarované předměty chlév vlastně čistili.¹³⁹

Častějším případem byly v Našinci zprávy týkající se snahy zlepšit dojivost krav. Na základě zprávy z března roku 1875 víme, že hospodyně, které málo dojila kráva, požádala o pomoc jistou doktorku z Boršic. Ta hned tvrdila, že za to mohou čarodějnice. Šly tedy spolu do chléva, kde „doktorka“ žehnala, mumlala nesrozumitelná slova a podkuřovala, načež radila hospodyni: „*Ale vy milá matko musíte nositi na holé hlavě drn ze hřbitova, klokočovou holí na sv. Jakuba na křížovém rozcestí musíte kopati, ale dobře pozor dávajíc, aby vám nespádl drn s hlavy*“¹⁴⁰. K jinému případu došlo v květnu 1875. Jakási cikánka namluvila jisté hospodyni, že někdo jejím kravám učaroval, a nabídla se, že jí tajemnou mocí čar dokáže, aby jí krávy „hodně mnoho“ dojily. Tentokrát bylo k čarování potřeba, aby hospodáři položili na každou krávu bankovku, ty pak cikánka po dokončení čar

¹³⁷ Čarodějství panuje. *Našinec*, 3. ledna 1874, roč. VI., č. 1, s. 3.

¹³⁸ Tamtéž.

¹³⁹ Srov. BARAN, L. Příspěvky k lidovému léčení na Valašsku. *Český lid*. 1947, roč. 2, s. 35.

¹⁴⁰ Farář vyháněl d'ábelství. *Našinec*, 21. března 1875, roč. VII., č. 35, s. 2.

sesbírala a uschovala, že je musí nyní po tři dny nosit na nahém těle.¹⁴¹ V roce 1883 podobně jiná cikánka sdělila jistým manželům, že jejich krávy málo dojí, protože „mají uděláno“ a nabídla se, že jim pomůže. Poslala hospodyni s vejcem zabaleným do kanafasky do chléva, aby to donesla krávě a opakovala při tom třikrát podivná čarodějnická slova. Když se hospodyně vrátila, popadla cikánka její kanafasku a vysypala z ní kosti, o nichž tvrdila, že jsou lidské. Cikánka se hned křížovala a volala ku pomoci všechny svaté. Manželé opakovali předříkávané modlitby, prosili cikánku, aby jim pomohla. Ta se dlouho nezdráhala a „žádala za zahrabání kostí – což dítí se prý musí o půl noci na hřbitově při svitu voskové svíčky – jakož i za různé jiné práce zažehnavací 17 zl. na hotovost“¹⁴².

Že se nejednalo o ojedinělé události, dosvědčuje také další případ, který měl oproti výše uvedeným podvodům „masovější“ charakter – bylo doloženo asi 40 oklamaných osob. Podvodníky byli v tomto případě čtyři muži, kteří nepřišli s ničím jiným, než že léčí začarovaný dobytek. Podobně jako v předchozím uvedeném případě pak užili různé nástroje k tomu, aby venkovany vystrašili a ty, kteří pochybovali o zázračné moci jejich prostředků, tímto přesvědčili. Do plechových krabic si nechali dát trochu smetany a kousek másla. Pak krabice zavřeli a házeli jimi, něco u toho nesrozumitelně mumlali, udělali na prahu tři kříže. Po otevření pak hospodářům ukazovali, „jak smetana s máslem působením čarodějnic se proměnila v hnojůvku nebo cos jiného ošklivého, což přítomné podivením nebo strachem naplnilo“¹⁴³.

Podvodníci nejčastěji navštěvovali hospodářství, když byly ženy samy doma, z čehož by se dalo usoudit, že byly snad více pověřivé, ovšem zprávy o nemenší pověřivosti mužů tuto domněnku vyvrací. Z roku 1873 je nám znám případ hospodáře, jenž chtěl po cikánce, která přišla s úmyslem věštit mu budoucnost, ať mu raději očaruje krávu, aby lépe dojila. Cikánka si nechala přinést hrnec čerstvého mléka, „uřezala kousek dřeva z prahu u dveří, pokrájela na kousky, dala do mléka,

¹⁴¹ Odsouzená čarodějnice. *Našinec*, 14. května 1875, roč. VII., č. 57, s. 3.

¹⁴² Lehkověrnost venkovského lidu. *Našinec*, 4. dubna 1883, roč. XV., č. 38, s. 3.

¹⁴³ Čáry. *Našinec*, 23. června 1871, roč. III., č. 50, s. 3.

*modlila se nad ním, křižovala ho, i sebe*¹⁴⁴, poté hrnec s mlékem vzala, že jej musí vylít na rozcestí, protože kdyby to neudělala, tak by čáry neúčinkovaly.

Na uvedených případech si lze povšimnout, jak úzce jsou magicko-pověrečné praktiky propojeny s náboženstvím a náboženskými symboly. „Čarování“ je doprovázeno modlením, symbolem kříže (křižování, naznačení křížků na prahu od dveří aj.), různými posvěcenými předměty, nebo vázáno na vysvěcenou půdu hřbitova. V jiných zdrojích se dále uvádí např. umístění svčené vody v nádobce pod koryto, která měla mít preventivní účinek proti nemocem, nebo napsání tří křížků svčenou křídou na dveře chléva.¹⁴⁵ Navíc, aby prý byly čarodějné prostředky účinné, bylo zapotřebí vykonat čarovné úkony v určitých stanovených dnech (na sv. Jiří, na sv. Jakuba, na velký pátek, bílou sobotu apod.).

Podoby těchto praktik se v různých krajích lišily a co se dodržovalo na jednom místě, nemuselo být platné jinde. Podrobněji o jednotlivých pověrečných úkonech ve vztahu k dobytku, které jsou charakteristické pro konkrétní území, pojednávají studie Františka Bartoše¹⁴⁶, Josefa Košťála¹⁴⁷ aj.

V Našinci publikované zprávy věnované této problematice autoři zpravidla uzavírali výzvou směřovanou obecně ke všem čtenářům, či konkrétně k četníkům a starostům, aby usilovali o vymýcení těchto pověr. Varovali před lehkomyšlností lidí věřících v účinky prováděných čar a kouzel, aniž by tyto měly jakýkoli pozitivní efekt. V devatenáctém století však stále ještě víra v pověry a účinky magických sil byla v lidech žijících na venkově pevně zakořeněna. A to nejen ve vztahu k dobytku,

¹⁴⁴ Chytrouš – dobrá věc. *Našinec*, 10. ledna 1873, roč. V., č. 5, s. 3.

¹⁴⁵ Srov. BARAN, L. Příspěvky k lidovému léčení na Valašsku. *Český lid*. 1947, roč. 2, č. 1, s. 14.

¹⁴⁶ Např. BARTOŠ, F. Pověry a zvyky lidu moravského při hospodářství. *Český lid*. 1891, roč. I, s. 15-16. [online]. Dostupné na: <<http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid01/index.htm>>. [cit. 2012-05-05].

¹⁴⁷ Např. KOŠTÁL, J. Proti „učarování“ a zažehnavací kámen. *Český lid*. 1900, roč. IX, s. 276-277. [online]. Dostupné na [www: <http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid09/index.htm>](http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid09/index.htm). [cit. 2012-05-05].

ale také a především k nim samotným. Neboť „*pohrdající radou lékařů rozumných*“ vyhledávali raději „*kouzelných rad lecjaké baby*.“¹⁴⁸

4.2.2. Lidové lékařství

„Lidové léčení patří po většině dnes již minulosti, ale přesto se stále ještě udržuje zvláště v krajích odlehlých a vzdálenějších od sídla lékaře,“¹⁴⁹ napsal bezmála v polovině dvacátého století Josef Veselý ve své stati věnované lidovému lékařství. S podobnými tvrzeními se můžeme setkat i v jiných studiích věnovaných této problematice.¹⁵⁰

V devatenáctém století se lékařská věda teprve postupně rozvíjela, navazujíc na reformy zdravotnického školství ve století osmnáctém. Byť tyto reformy představovaly významný pokrok také ve vztahu k veřejnému zdravotnictví, nebyli graduovaní lékaři těmi hlavními, na něž se lidé obraceli se svými nemocemi. Prvním důvodem byl jejich nevelký počet. Udává se, že v polovině devatenáctého století jich bylo v Čechách přibližně šest až sedm set, přičemž počet obyvatel v té době dosahoval okolo šesti a půl milionu lidí. Kolem čtyřiceti procent z nich přitom bylo usazeno v Praze, ostatní byli rozmístěni po větších městech nebo v lázních.¹⁵¹ Pro lidi žijící na venkově tak byli tito lékaři v podstatě nedostupní. Jako další důvody bývají jmenovány vysoké výdaje spojené se zavoláním lékaře nebo obecná nedůvěra v lékařskou pomoc.¹⁵² Tato nedůvěra vycházela nejspíše ve skutečnosti, že lékař byl většinou až tím posledním, kdo byl k nemocnému přivolán. Pokud pak tento nemocný zemřel, bývalo to lékaři často dáváno za vinu.

¹⁴⁸ Farář vyháněl d'ábelství. Našinec, 21. března 1875, roč. VII., č. 35, s. 2.

¹⁴⁹ VESELÝ, J. Z lidového lékařství na západním moravském Horácku. *Český lid*, 1948, roč. 2., č. 9-10, s. 223.

¹⁵⁰ Srov. např. LEPÍKOVÁ, K. Jak se u nás kdysi léčilo? In *Sborník státního okresního archivu ve Frýdku-Místku 2*. Frýdek-Místek, 2000. s. 54-60. [online] Dostupné na [www: <http://www.archives.cz/zao/resources/frydek-mistek/SOKA_FM_sbornik_2.pdf>](http://www.archives.cz/zao/resources/frydek-mistek/SOKA_FM_sbornik_2.pdf). [cit. 2012-05-06].

¹⁵¹ HLAVÁČKOVÁ, L. Nemoci a zdravotní péče v dílech českých písmáků v druhé pol. 18. a první pol. 19. stol. *Český lid*, 1976, roč. 63, č. 1, s. 33.

¹⁵² VESELÝ, J. 1948, s. 223.

Dříve bylo obvyklé, že v každé rodině existoval někdo, kdo se vyznal v jednodušších technikách domácího léčení. Tyto znalosti měly většinou osoby staršího věku, častěji se pak jednalo o ženy.¹⁵³ Pokud tedy někdo onemocněl, byly na nemocného nejprve aplikovány osvědčené domácí prostředky. Jestliže nebyl tento způsob léčení úspěšný, obraceli se lidé na různé zaříkávače, mastičkáře, báby a všelijaké jiné božce, kteří neměli k léčení lidí zákonné oprávnění. Teprve v případě, že i tato pomoc byla neúčinná, přicházeli lidé k lékaři. Ve většině případů se však nejednalo o graduované lékaře, o jejichž malém počtu jsme se zmínili výše, ale o lékaře majícího sice oprávnění vykonávat lékařskou praxi, ale užívajícího k tomu nepříliš vědecké metody.¹⁵⁴ Lidově bývali tito doktoři nazýváni „scankaři“. Charakteristickým znakem těchto lékařů bylo, že určovali diagnózu na základě moči nemocného, aniž by tento musel být přítomen lékařského vyšetření.¹⁵⁵

Lidové lékařství rozdělil Baran do tří kategorií: 1) léčení empirické, tj. vycházející ze zkušenosti; 2) léčení magické, tj. založené na víře v nadpřirozené prostředky; 3) léčení empiricko-magické, v rámci kterého jsou zastoupeny obě složky v různém poměru.¹⁵⁶ Součástí lidové medicíny pak byla vedle samotného procesu léčení také prevence vůči onemocnění. Ochranná opatření, která nám jsou z dané doby doložena, bychom mohli rozdělit jednak na přirozené (např. dostatek spánku, střídmost v jídle aj.), jednak magicko-pověrečné, které lze dále členit na takové, co 1) ochraňují celou rodinu; 2) poskytují ochranu jednotlivci.¹⁵⁷

Podobně jako jsme výše hovořili o uřknutí dobytku, byl nebezpečí úroku vystaven také člověk. Poměrně rozšířeným způsobem ochrany bylo uvazování červených stužek do vlasů nebo zavěšování jiných červených předmětů na šaty či ruku. Uhrančivý pohled měl padnout nejprve na červenou barvu, díky čemuž byl jedinec od uřknutí ochráněn.¹⁵⁸ Pokud existovalo podezření, že je uřknuto dítě, matka

¹⁵³ Srov. BARAN, L. 1947, s. 13.

¹⁵⁴ Srov. O šarlatanerii. *Našinec*, 28. dubna 1875, roč. VII., č. 50, s. 1.

¹⁵⁵ Srov. LEPIKOVÁ, K. 2000. s. 54.

¹⁵⁶ Srov. BARAN, L. 1947, s. 13.

¹⁵⁷ Srov. Tamtéž.

¹⁵⁸ Srov. VESELÝ, J. 1948, s. 226.

mu vylízla jazykem oči a slinu vyplivla. V případě, že byla slina slaná, bylo dítě uřknuté. Tato praktika mohla být v různých variantách (třikrát vylíznout každé oko, nebo třikrát vyplivnout slinu apod.) aplikována na řadu neurčitých nemocí.¹⁵⁹ Tak Našinec uvádí, že jistá baba léčila tímto způsobem oční bělma a povlaky. Vzhledem k charakteru tisku si autoři neodpustili jízlivou poznámku na účet léčitelky i pověřivých lidí, aby současně vyzdvihli důležitost hygienických návyků: „*Nedívali jsme se jí na jazyk má li jej čistý neb uslintaný, tolik ale dovedeme zjistiti, že čistou vodou by se tyto oči lépe vyčistili.*“¹⁶⁰

Léčení nabývalo magického charakteru teprve prostřednictvím symbolického jednání, které bylo vázáno určitými rituály, které bylo třeba přesně dodržovat. Tak na příklad sbírání léčivých bylin vycházelo sice ze zkušenosti, ovšem magický rozměr dostávalo v případě, že byly sbírány v ten pravý čas a za určitých okolností, neboť pouze díky tomu mohla být uchována (nebo zvýšena) léčivá síla bylin. Příklady takových pověrečných představ dokládá také Našinec, který v roce 1886 průběžně otiskoval „Kalendář pranostiky, zvyků a pověr našeho lidu“. Dozvídáme se tak, že nejvhodnějším dnem pro sběr léčivých rostlin byl den sv. Jana: „*Léčivé koření trhané na sv. Jana Křtitele do slunce východu má největší moc*“, nebo „*lopín když se vykope o sv. Janu Křtiteli o pravém poledni, je pod jeho kořenem zvláštní uhlí a to je dobré proti bolení hlavy, žirce v břiše a jiným nemocem vredovým*“¹⁶¹.

Jiným příkladem magicko-pověrečného ochranného prostředku byl mezi venkovským lidem obvyklý zvyk, který spočíval v přiřkládání pavučiny (někdy navíc uložené v česnekové slupce) na čerstvou ránu za účelem zastavení krvácení. Tato pověra však představovala poměrně vysoké riziko, neboť tím mohlo snadno dojít ke vzniku tetanového onemocnění.¹⁶² Z roku 1883 je nám znám případ, v němž byly

¹⁵⁹ Srov. TOMÍČEK, A. Lidové léčení. *Český lid*. 1987, roč. VII, s. 122. [online]. Dostupné na [www: <http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid07/index.htm>](http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid07/index.htm). [cit. 2012-05-06].

¹⁶⁰ Feuilleton. Příspěvek k poznání tak zvaných tajných léků a jejich účinků na zdraví a kapsu. Něco též o jiných dryačnicích, mastičkářích, divotvorných babách, scankařích a zázračných místech uzdravujících. *Našinec*, 14. dubna 1876, roč. VIII., č. 44, s. 1.

¹⁶¹ Kalendář pranostiky, zvyků a pověr našeho lidu. *Našinec*, 3. června 1886, roč. XVIII., č. 66, s. 3.

¹⁶² Srov. TOMEŠ, J. Rostliny v obyčejích a v léčitelství na Horňácku. *Český lid*, 1965, roč. 52, č. 4, s. 193.

negativní důsledky této pověry konkrétně doloženy. Krátce poté, co si jistá služka vložila na řeznou ránu pavučinu, jí „*za strašných bolestí prst i ruka neobyčejně naběhly, tak že musila jí ruka, aby se všeobecné otrávení krve předešlo, neprodleně uříznuta býti*“¹⁶³.

Na magicko-pověrečných praktikách lidí je možné si názorně ukázat příklady jak magie vztahové, tak magie kontaktní (na základě Frazerova modelu), neboť oba tyto typy se v rámci léčebných praktik uplatňovaly. Uveďme si to na příkladu zimnice. Za prvé existovala představa, že proti zimnici je nejlepší vypít chladnou hodně ocukrovanou vodu¹⁶⁴. V takovém případě šlo o léčení podobného podobným, které je typické pro magii vztahovou. Za druhé byla rozšířena jiná představa, že proti zimnici je „nutno vyřezat do stromu díru, plivnout do ní a zatřít hlínou; nemoc přejde do stromu“¹⁶⁵. To odpovídá magii kontaktní, pro niž je charakteristický zákon dotyku.

Podobně bychom mohli postupovat i u jiných nemocí. V Našinci je např. uveden případ ženy, která byla přesvědčena o tom, že její sousedka dala jejímu psu tajně sežrat polévku a kus masa, následkem čehož se tato sousedka měla zbavit žloutenky, zatímco pes měl touto nemocí ochuravět.¹⁶⁶ Žena byla přesvědčena, že se jednalo o léčebný prostředek na základě kontaktní magie. Proti tomu bychom opět našli představu vycházející z magie imitativní, a sice že se žloutenka musí léčit žlutými prostředky (např. dívání se do zlatého kalicha), neboť čím se kdo pokazil, tím se zase měl napravit.¹⁶⁷ Uveřejněná zpráva v Našinci je zajímavá také z toho důvodu, že se jednalo o udání k soudu, které však bylo v duchu pokrokového smýšlení, coby směšná žaloba, „odmrštěno“.

Ačkoli léčitelství nebylo výsadou pouze určitých skupin lidí, ale jednalo se o poměrně rozšířenou praxi, existovali různí „speciální“ zažehnávači, bylinkáři,

¹⁶³ Obvazování ran pavučinou. *Našinec*, 17. června 1883, roč. XV., č. 69, s. 3.

¹⁶⁴ Srov. BARAN, L. 1947, s. 33.

¹⁶⁵ Srov. Tamtéž

¹⁶⁶ Prostředek proti žloutence. *Našinec*, 27. října 1872, roč. IV., č. 126, s. 3.

¹⁶⁷ Srov. VESELÝ, J. 1948, s. 225.

mastičkáři apod., kteří ve velké míře působili také ve městech. Našinec v roce 1876 přináší výčet několika šarlatánů působících na Olomoucku, tak např. jistá bába měla léčit souchotiny (tuberkulózu) naříznutím nosu, jiná nabízela různé prostředky k potracení, jakýsi chlap měl na všechny nemoci lék v jednom měchu apod.¹⁶⁸ Nutno podotknout, že všichni tito léčitelé byli ze strany lidí obecně uznávanými a váženými. Autoři Našince se domnívají, že se k těmto „doktorům“ uchýlovali zejména ti, kteří trpěli nevléčitelnou nemocí, chytající se každé šance na uzdravení. Častým jevem bylo také to, že lidé očekávali od lékaře zázraky, předpokládali, že po léku nastane okamžité zlepšení, „*nepomyslíce, že ani jablko hned neuzraje*“¹⁶⁹. Také proto se graduovaní lékaři netěšili velké důvěře.

Především proti praxi těchto neoborných „doktorů“ pak byl zaměřen příspěvek anonymního lékaře, který byl v roce 1875 uveřejněn v Našinci. Autor upozorňoval na neobornost léčení scankařských doktorů, které označoval též za „koukaly“, protože jejich hlavní lékařská činnost spočívala v ohledávání moči. Ve svém článku, který vyšel postupně ve třech číslech Našince, uvedl řadu případů špatně diagnostikovaných nemocných, kteří následkem toho zemřeli, případně se léčili nepřiměřeně dlouho. Poukazoval též na skutečnost, že obvyklou praxí scankařů bylo předepisování téhož léku na různé nemoci, který tudíž nemohl být účinný, navíc za nepřiměřeně vysokou cenu. Navzdory tomu byla skutečnost taková, že ordinace těchto podvodných lékařů byly plné. Autor se domníval, že víra lidí v léčebné schopnosti těchto doktorů měla příčiny v jejich neznalosti, neboť dosud o tom nebyli prostí lidé nikým poučeni. Naléhavě proto žádal a vyzýval různé zástupce vzdělané společnosti (kněží, učitele aj.), aby šířili informace o jejich podvodném jednání, které v lepším případě znamenaly zbytečné peněžní výdaje, v tom horším trvalé zdravotní následky, nebo dokonce smrt.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Feuilleton. Příspěvek k poznání tak zvaných tajných léků a jejich účinků na zdraví a kapsu. Něco též o jiných dryačnicích, mastičkářích, divotvorných babách, scankařích a zázračných místech uzdravujících. *Našinec*, 14. dubna 1876, roč. VIII., č. 44, s. 1.

¹⁶⁹ Feuilleton. Příspěvek k poznání tak zvaných tajných léků a jejich účinků na zdraví a kapsu. Něco též o jiných dryačnicích, mastičkářích, divotvorných babách, scankařích a zázračných místech uzdravujících. *Našinec*, 12. dubna 1876, roč. VIII., č. 43, s. 1.

¹⁷⁰ Srov. O šarlatanerii. *Našinec*, 28. dubna 1875, roč. VII., č. 50, s. 1-2.

Nikoli méně naléhavě vyznívá článek pojednávající o tomtéž tématu o rok později, uveřejněný na základě podnětu jistého pražského lékaře. Cílem tohoto pojednání bylo odhalit „pravou cenu tak zvaných tajných léků“ a poukázat na existenci podvodníků také mezi lékaři. Navzdory tomu, že soudobá přírodní věda již dokázala vysvětlit řadu dříve nepochopitelných přírodních jevů a nepřipouštěla v žádném smyslu existenci čar a zázraků, víra v tyto nadpřirozené děje dosud zcela neopustila myšlení prostých lidí. V textu autoři uvedli zástupné příklady několika prostředků, které bývaly běžně nabízeny v inzertních částech novin, které přitom dle rozboru jejich složení neměly nijak valný léčebný účinek, natož aby jejich cena odpovídala skutečnosti. Jako příklad uveďme „*Dr. Rosy životní balsám*“, který „*jest máchanina projímacích látek a pozůstává z aloë, myrrhy, rebarbory, galgantu, anýzu a jalovce, cukru, lihu a vody. Celá lahvička stojí 1 zl.*“¹⁷¹ O dopadu tohoto příspěvku lze vyjádřit jisté pochybnosti, neboť inzerát na „životní balsám Dra. Rosy“ lze v Našinci nalézt i o několik let později. Vedle toho byl nabízen také ušní balsám, „*lék na vyhojení nedoslýchavosti a na navrácení dokonce pozbytého sluchu*“¹⁷², jehož účinky měly být doslova zázračné, proto lze předpokládat, že se jednalo o stejný podvrh jako v případě výše uvedené balzámu „životního“. Takových příkladů bychom v inzertní části novin mohli nalézt více.

V rámci Našince byly publikovány i další články, které by svým charakterem do problematiky lidového lékařství spadaly. Šlo o texty, které měly vyloženě naučný charakter, pojednávaly o léčivých účincích různých rostlin, ale také o jedech, potravě a trávení apod.¹⁷³ V naší práci jim však nebudeme věnovat větší pozornost, jelikož nevycházely z magicko-pověrečných představ, nýbrž ze zkušenosti.

Srov. O šarlatanerii. *Našinec*, 30. dubna 1875, roč. VII., č. 51, s. 1.

Srov. O šarlatanerii. *Našinec*, 2. května 1875, roč. VII., č. 52, s. 1.

¹⁷¹ Feuilleton. Příspěvek k poznání tak zvaných tajných léků a jejich účinků na zdraví a kapsu. Něco též o jiných dryačnicích, mastičkářích, divotvorných babách, scankařích a zázračných místech uzdravujících. *Našinec*, 12. dubna 1876, roč. VIII., č. 43, s. 1.

¹⁷² Srov. např. Dra. Rosy životní balsám (inzerát). *Našinec*, 4. ledna 1882, roč. XIV., č. 2, s. 4.

¹⁷³ Např. Divoce rostoucí byliny a rostliny vůbec co prostředek ku vyléčení mnohých dobytčích nemocí. *Našinec*, 12. ledna 1872, roč. IV., č. 5, s. 3.

O jedech vůbec, zvláště o kořalce. *Našinec*, 6. prosince 1872, roč. IV., č. 143, s. 3.

Tématu lidového léčení založeného na pověrách a magických praktikách v českých zemích byla věnována řada odborných studií etnografického charakteru. Cílem naší práce není komplexní zpracování různých pověrečných představ o způsobech léčení, proto bych zde případné zájemce o dané téma chtěla odkázat na danou literaturu. Za zmínku stojí především publikace folkloristy a dlouholetého lékárníka Josefa Čižmáře, která zahrnuje široké spektrum lidového lékařství i magických zákroků a pověr.¹⁷⁴ Této problematice se pak krom již výše citovaných autorů věnovali také Karel Václav Adámek¹⁷⁵, Matouš Václavek,¹⁷⁶ Čeněk Zíbrt¹⁷⁷ nebo František Bartoš¹⁷⁸.

4.2.3. Hledání pokladů

*„Jest to hanbou nynějšího století, že také věci se ještě přiházejí a to nejen v nízkých vrstvách obecného lidu nýbrž i ve vyšších, jež rovněž nejsou prosty předsudků,“*¹⁷⁹ píše se v Našinci v říjnu 1873. Tou dobou totiž stanula před soudem jistá žena, Anna Koukalová, mezi lidmi mající pověst zázračné léčitelky. Již dříve byla souzena za neoprávněné léčení, nyní se však žaloba týkala vyzdvihování pokladů.

Hledání pokladů bylo ještě v devatenáctém století oblíbenou činností stále poměrně početného množství lidí. Za tímto účelem přitom byly často používány virgule, kouzelné proutky se dvěma od sebe stojícími ratolestmi, původně užívané

O potravě lidské. *Našinec*, 10. ledna 1872, roč. IV, č. 4, s. 3.

O potravě a trávení. *Našinec*, 18. srpna 1872, roč. IV, č. 96, s. 3.

¹⁷⁴ ČIŽMÁŘ, J. *Lidové lékařství v Československu*. Brno, 1946.

¹⁷⁵ ADÁMEK, K. V. *O léčení lidovém*. Praha, 1903.

¹⁷⁶ Např. VÁCLAVEK, M. Z lidového léčení na Mor. Valašsku. *Český lid*, 1898, roč. VII, s. 124-125. [online]. Dostupné na [www: <http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid07/index.htm>](http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid07/index.htm). [cit. 2012-05-07].

¹⁷⁷ Např. ZÍBRT, Z. Lidové léčení v Kostelci nad Vltavou. *Český lid*, 1908, roč. XVII., s. 28-31. [online]. Dostupné na [www: <http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid17/index.htm>](http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid17/index.htm). [cit. 2012-05-07].

¹⁷⁸ Např. BARTOŠ, F. O domácím lékařství lidu moravského. *Časopis Matice moravské* 15, 1891, s. 89-101, 185-195, 285-297.

¹⁷⁹ Ze soudní síně. Střenská čarodějnice. *Našinec*, 29. října 1873, roč. V., č. 126, s. 3.

k hledání vody.¹⁸⁰ Dosud existovala víra, že duše člověka, jenž poklad zakopal, byla odsouzena k trápení v očistci, a sice do té doby, než byl poklad vrácen „ze svého hříšného úkrytu zase lidskému prospěchu“.¹⁸¹ Tyto poklady tedy mohl nalézt jen člověk ctnostný a upřímný, jenž nehodlal objevené poklady užít pouze ve svůj prospěch, ale použít je k náboženským účelům (mše sloužené za duši původního majitele pokladu), nebo např. obdarování chudých.

Již samotný proces hledání pokladu byl velmi úzce svázán s křesťanskými symboly i náboženskými úkony, které však získávaly ve vztahu k záměru spíše magický rozměr. Tak na příklad měl jedinec vydávající se na cestu za pokladem vzít s sebou alespoň další dva společníky, neboť jejich počet symbolizoval Nejsvětější Trojici. Nezbytnou součástí výbavy pak byl kříž, svěcená křída apod. Všechna tato opatření byla nezbytná proti ochraně před ďáblem, který poklad odmítal vydat.¹⁸²

Případ Anny Koukalové, tzv. „střenské čarodějnice“ byl jedinou významnější kauzou týkající se vyzvedávání pokladů popsanou v Našinci ve sledovaném období. Nicméně máme právě díky tomu možnost naznačené pověry názorně ukázat na konkrétním případě odehrávajícím se v druhé polovině devatenáctého století.

První zmínky o tomto případě se objevily již v dubnu 1873, další teprve v říjnu téhož roku. Obžalovaná stařena k hledání pokladů žádný čarovný proutek neužívala, coby pověstná léčitelka údajně spatřovala skryté poklady v každém domě, kde někoho léčila. Poklad se jí jednou zjevoval v podobě modrých a žlutých plamínků vycházejících ze země¹⁸³. Jindy jej měla slyšet „hrknout“¹⁸⁴. Současně, jak

¹⁸⁰ Srov. ZÍBRT, Č. Hledači vody a pokladů virgulí. *Český lid*, 1908, roč. VII, s. 36. [online]. Dostupné na [www: <http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid07/index.htm>](http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid07/index.htm). [cit. 2012-05-07].

¹⁸¹ ZÍBRT, Č. Jak zaklínal r. 1717 Erhard duchy, hlídače pokladů. *Český lid*, 1926, roč. XXVI, s. 218. [online]. Dostupné na [www: <http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid26/index.htm>](http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid26/index.htm). [cit. 2012-05-07].

¹⁸² Srov. HROCH, M. Klíč svatý, kterým se poklady otvírají. *Český lid*, 1912, roč. XXI, s. 287-289. [online]. Dostupné na [www: <http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid21/index.htm>](http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid21/index.htm). [cit. 2012-05-07].

SOBOTKA, F. Jak se má dobývat pokladu. *Český lid*, 1912, roč. XXI, s. 322-326. [online]. Dostupné na [www: <http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid21/index.htm>](http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid21/index.htm). [cit. 2012-05-07].

¹⁸³ Srov. Ze soudní síně. Střenská čarodějnice. *Našinec*, 31. října 1873, roč. V., č. 127, s. 4.

¹⁸⁴ Srov. Ze soudní síně. Střenská čarodějnice. *Našinec*, 9. listopadu 1873, roč. V., č. 130, s. 3.

tvrdila, viděla u pokladu trápící se duše, což odpovídá uvedené představě, že se duše jedince, který poklad zakopal, nacházela v očištění.

Pokud by měl být poklad vyzvednut, bylo nejprve zapotřebí vysvobodit tyto trápící se duše z očištění. To se mělo dít prostřednictvím mší za ně sloužených. Majitelé toho kterého domu poměrně ochotně poskytli finance na výdaje spojené se mší svatou i na chléb pro žebráky – vždyť „*kdož by nežádal si pokladů*“¹⁸⁵ – v domnění, že se jim vynaložené prostředky brzy několikanásobně vrátí.

Mimo to se muselo na místo, kde se peníze dle tvrzení „Koukalky“ nacházely, umístit „něco svčeneného“. Za tímto účelem byl použit většinou paškál, hromnička, růženec, svčená křída a svčená voda. Tyto předměty kupovala Koukalka za peníze důvěřivých lidí od jakéhosi Jana Dominika, o němž uváděla, že je to kněz, či dokonce kardinál. Tento ji měl rovněž dovednosti vyzdvihovat poklady naučit. O jeho existenci nicméně nemáme žádné další doklady, v diecézi nikdo toho jména nepůsobil.¹⁸⁶

4.2.4. Hledání zlodějů

Panovala představa, že pokud byla větvička uříznuta v noci sv. Jana mezi jedenáctou a dvanáctou hodinou, měla schopnost nejen vyhledat vodu nebo poklady, ale také vrahy a zloděje.¹⁸⁷ Tuto víru, že je možné dopadnout zloděje za pomoci nějaké nadpřirozené moci, máme rovněž několikrát v Našinci doloženu. Z roku 1875 je znám případ jistého okradeného rolníka, jemuž se dvě cikánky nabídly, že mu zloděje vyzradí. Když souhlasil, „*čarování začalo. Nejprv musil všechny domácí lidi odstranit. Když se to bylo stalo, musil se do kůže před cikánkami vysléci! Adama toho pak cikánky postříkovaly vodou mluvíce při tom všelijaká nesrozumitelná*

¹⁸⁵ Z Příkaz. *Našinec*, 27. dubna 1873, roč. V., č. 50, s. 3.

¹⁸⁶ Ze soudní síně. Sřenská čarodějnice. *Našinec*, 31. října 1873, roč. V., č. 127, s. 4.

¹⁸⁷ Srov. ZÍBRT, Č. Hledači vody a pokladů virgulí. *Český lid*, 1908, roč. VII, s. 36. [online]. Dostupné na [www: <http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid07/index.htm>](http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid07/index.htm). [cit. 2012-05-07].

slova.“¹⁸⁸ Zatímco byla jedna cikánka společně s mužem ve chlévě, druhá nakradla ze světnice všelijaké drobnosti. Našinec závěrem poněkud sarkasticky dodává, že hospodář na vyzrazení zloděje čeká dodnes.

V tomtéž roce došlo také k okradení jakéhosi obchodníka. Ten hned udal případ soudu. Nicméně současně „poslal do jisté vesnice u Rožnova k babě, aby mu svými čáry sdělila, kdoby pachatelem toho zločinu byl.“¹⁸⁹ Pachatelé dosud nebyli dopadeni.

Jak hledání pokladů, tak hledání zlodějů vycházelo z víry v nadpřirozené síly některých lidí. Našinec podobně jako v případě léčitelství uváděl tyto případy jako „odstrašující případ“, neboť se mělo jednat o podvodníky, kteří si pouze přivydělávali na lehkověrnosti nevzdělaných lidí.

4.2.5 Zažehnavání mračen

S počasím se dodnes pojí celá řada pranostik i pověrečných představ. Především v životě venkovského obyvatelstva počasí hrálo velkou roli, neboť významně ovlivňovalo množství úrody. Tak např. pěkný den na sv. Josefa zvěstoval dobrý rok, úrodný zejména na brambory, a naopak se věřilo, že když v ten den „mráz přichází, hlavatice [konopí seté] ráda pochází“.¹⁹⁰

Zvláštní význam pak byl přikládán bouřkám. Věřilo se, že „při hřmění země se otřese a stává se úrodnou. Kdyby nehřmělo, nebylo by úrody!“¹⁹¹. Původ bouřek však lidem nebyl znám. Vedle víry, že je způsobuje Bůh, byla dříve rozšířena také představa, že ji mohou působit různí čarodějníci a čarodějnice.¹⁹² Krom toho se mezi lidmi objevoval názor, že mračna nosí duše sebevrahů, odsouzené k trestu vznášet se

¹⁸⁸ Kam vede pověra. *Našinec*, 8. ledna 1875, roč. VII., č. 4, s. 2.

¹⁸⁹ Loupežná krádež a velká pověrčivost. *Našinec*, 21. dubna 1875, roč. VII., č. 47, s. 3.

¹⁹⁰ Kalendář pranostiky, zvyků a pověr našeho lidu. *Našinec*, 7. března 1886, roč. XVIII., č. 29, s. 3.

¹⁹¹ BENETKA, F. O hromu a blesku. *Český lid*, 1899, roč. VIII, s. 359. [online]. Dostupné na [www: <http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid08/index.htm>](http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid08/index.htm). [cit. 2012-05-07].

¹⁹² Srov. ZÍBRT, Č. 1889. s. 145.

věčně nad zemí.¹⁹³ Bouře vyvolávala v myšlení lidí různé magicko-tajemné představy, ale rovněž i o reálné obavy, např. ze zničení úrody, ze zapálení chalupy i ze smrti zasažením blesku. Uchylovali se proto k různým ochranným opatřením, která jim měla proti bouři, ale i dešti nebo krupobití zajistit bezpečí. Tato pak, přestože často vycházela z náboženských úkonů, nabývala ve svém záměru spíše magicko-pověrečného charakteru.

Obecnou ochranou proti špatnému počasí bývaly nejrůznější modlitby a obrázky svatých. Hlavním patronem, k němuž se lidé při bouřkách obraceli, byl sv. František Xaverský.¹⁹⁴ Lidé se při bouřce na ochranu před zlým duchem často žehnali svatým křížem. Existovali také různí zažehnávači a zaklínači, kteří vlastnili speciální modlitební knížky obsahující modlitby k zažehnutí bouřlivého počasí. Když se objevil bouřkový mrak, postavili se proti mračnům, dělali znamení kříže, modlili se, rukou žehnali mraky a kroupy.¹⁹⁵ Jiným způsobem, který zaklínači k zahánění mračen užívali, bylo, že spolkli první tři kroupy, které dopadly na zem. Kroupy pak zahnali mávnutím ruky na jinou stranu.¹⁹⁶ Mračna údajně odhánělo také zvonění.¹⁹⁷ K zahánění mračen se poměrně často užívalo také troubení na troubu, která byla v jižních Čechách vyrobena z mušle, na Moravě se pro tentýž účel používala fujara. Trubač, jakmile „pozná zlé mračno, postaví se přímo proti němu, roh zvedne do výše a nepřestane troubiti, dokud mračno nerozežene“¹⁹⁸. V některých

¹⁹³ KOŠÁK, F. Dušičky nosívají šedivá mračna. *Český lid*, 1894, roč. III, s. 148. [online]. Dostupné na [www: <http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid03/index.htm>](http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid03/index.htm). [cit. 2012-05-07].

¹⁹⁴ HRABĚ, V. Zažehnavání nemocí, kouzel a bouřlivého povětří. *Český lid*, 1903, roč. XII, s. 438. [online]. Dostupné na [www: <http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid12/index.htm>](http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid12/index.htm). [cit. 2012-05-07].

¹⁹⁵ KONOPAS, J. E. O bouřce, blesku, hromu, dešti a kroupách. *Český lid*, 1903, roč. XII, s. 456. [online]. Dostupné na [www: <http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid12/index.htm>](http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid12/index.htm). [cit. 2012-05-07].

¹⁹⁶ BLAŽEK, A. Zaklínači mračen. *Český lid*, 1906, roč. XV, s. 18. [online]. Dostupné na [www: <http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid15/index.htm>](http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid15/index.htm). [cit. 2012-05-07].

¹⁹⁷ Zvonění proti mračnům. *Našinec*, 10. února 1875, roč. VII., č. 18, s. 3.

¹⁹⁸ RACEK, F. Trouba proti mračnům. *Český lid*, 1894, roč. III, s. 40. [online]. Dostupné na [www: <http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid03/index.htm>](http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid03/index.htm). [cit. 2012-05-07].

oblastech Valašska se pro zahánání krupobití měla používat lopata na pečení chleba, která se vystrkovala z okna.¹⁹⁹

Že lidé přisuzovali bleskům a hromům zvláštní moc, dokládá případ zmařené svatby, kdy při cestě do kostela těsně před nastávající manželkou uhodil hrom. Svatba musela být rozpuštěna, jelikož rodiče zamezili pokračování obřadu, „*o němž Bůh dal znamení, že mu nechce*“²⁰⁰. Za pozornost stojí rovněž případ utonutí člověka, jenž přecházel při bouři přes rozvodněný potok. Takovému se totiž dle pověry nesmí zvonit. „*Kdyby prý jemu co utopenému se zvonilo, potloukly by tam kroupy.*“²⁰¹

Z pohledu Našince mohly být výše uvedené praktiky účinné pouze za předpokladu, že se použily teprve v době, když již bouře či krupobití ustávaly. Je však zřejmé, že lidé, jejichž život byl na počasí bezprostředně vázán, věřili, že je zmíněné ochranné prostředky skutečně mohou ochránit před zlými silami nebo obecně neštěstím.

¹⁹⁹ Prostředek proti krupobití. *Našinec*, 20. srpna 1875, roč. VII., č. 98, s. 3.

²⁰⁰ Zmařená svatba. *Našinec*, 13. srpna 1886, roč. XVIII., č. 95, s. 3.

²⁰¹ Pověra. *Našinec*, 25. července 1873, roč. V., č. 85, s. 3.

Závěr

V této práci jsme se zabývali projevem magie a víry v pověry v každodenním životě lidí v devatenáctém století, respektive jejich prezentací v dobovém tisku Našinec. Na základě kvalitativní analýzy dokumentu jsme zjistili, že navzdory sekularizačním tendencím byly nábožensko-magické a pověrečné představy lidí běžnou součástí jejich života.

Regionální zpravodaj otiskoval víceméně pravidelně zprávy o konkrétních případech pověřivých lidí. Ať už se to týkalo lidového léčitelství, zažehnavání dobytka nebo mračen, hledání pokladů či rituálů spojených s životním cyklem.

Zajímavé bylo sledovat postoje autorů k článkům o této problematice. Na mnoha místech Našinec doslova běduje nad stále velkou pověřivostí lidí a nevěřičně uvádí, jak k těmto pověrám dosud tíhnou také lidé z vyšších vrstev společnosti. V duchu rozvíjející se modernizace oproti tomu periodikum vyzdvihovalo člověka vzdělaného a racionálně smýšlejícího. Našinec se snažil poukazovat na to, co se v tehdejší společnosti devatenáctého století stále drželo, co však považoval za nezbytné odstranit.

V naší práci poukazujeme na dosud nepřiliš prozkoumané téma na pomezí historie a etnografie. V českém prostředí nám není známa práce uchopující danou problematiku stejným nebo podobným způsobem. Naše práce má proto spíše povahu jakési výzkumné sondy a ukazuje možné směry dalšího bádání. Nabízí se komparace s jinými dobovými periodiky, která by mohla poskytnout ucelenější obraz o sledovaném tématu v té době.

Použité prameny a literatura

Literatura

- ADÁMEK, K. V. *O léčení lidovém*. Praha, 1903.
- ANKARLOO, B. – CLARK, S. [eds.] *Witchcraft and Magic in Europe. The Eighteenth and Nineteenth Centuries*. Philadelphia, 1999. ISBN 978-0-8122-1706-3.
- ARIÉS, P. *Dějiny smrti II. Zdivočelá smrt*. Praha: Argo, 2000.
- BARAN, L. Příspěvky k lidovému léčení na Valašsku. *Český lid*. 1947, roč. 2, č. 1.
- BARTOŠ, F. Pověry a zvyky lidu moravského při hospodářství. *Český lid*. 1891, roč. I. [online]. Dostupné na: <<http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid01/index.htm>>. [cit. 2012-05-05].
- BARTOŠ, F. O domácím lékařství lidu moravského. *Časopis Matice moravské* 15, 1891, s. 89–101, 185–195, 285–297.
- BARTOŠ, F. Kout dle obyčejův a pověr lidu moravského. *Český lid*, 1893, roč. II. [online]. Dostupné na www: <<http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid02/index.htm>>. [cit. 2012-05-05].
- BENEŠ, Z. Minulost a přítomnost 19. století. In *Jakou Evropu ohlašovala bitva u Slavkova? Sborník příspěvků ze stejnojmenné konference, která se konala u příležitosti dvoustého výročí bitvy u Slavkova*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2006.
- BENETKA, F. O hromu a blesku. *Český lid*, 1899, roč. VIII. [online]. Dostupné na www: <<http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid08/index.htm>>. [cit. 2012-05-07].
- BEZDĚČKA, J. – ZUBER, R. – BOMBERA, J. *Z dob prvních letů na koštěti*. Bruntál: Moravská expedice, 2000.
- BLAŽEK, A. Zaklínači mračen. *Český lid*, 1906, roč. XV. [online]. Dostupné na www: <<http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid15/index.htm>>. [cit. 2012-05-07].
- BURKE, P. *Lidová kultura v raně novověké Evropě*. Praha: Argo, 2005.
- CAVENDISH, R. *Dějiny magie*. Praha: XYZ, 2008.
- DACÍK, T. *Z dějin inkvizice*. Brno: CERM, 1997.
- ČIŽMÁŘ, J. *Lidové lékařství v Československu*. Brno, 1946.
- DEVLIN, J. *The Superstitious Mind: French Peasants and the Supernatural in Nineteenth Century France*. New Haven, 1987.
- DUPONTOVÁ-BOUCHATOVÁ, M.-S. Ochočený ďábel. Čarodějnictví opět na scéně. Magie a čarodějnictví v 19. století. In MUCHEMBLED, R. *Magie a čarodějnictví v Evropě od středověku po současnost*. Praha: Volvox Globator, 1997. s. 203-228.
- DÜLMEN, van R. *Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích: nepočestnost a sociální izolace v raném novověku*. Praha: Dokořán, 2003.

- DÜLMEN, van R. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století) III. Náboženství, magie, osvěcenství*. Praha: Argo, 2006.
- DÜLMEN, van R. *Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly*. Praha: Dokořán, 2002.
- DOMORÁZEK, F. Lidové zvyky, pověry a báje při úmrtí a pohřbu. *Český lid*, 1895, roč. IV.
- ELIAS, N. *O osamělosti umírajících*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 1998.
- FASORA, L. – HANUŠ, J. – MALÍŘ J. *Sekularizace venkovského prostoru v 19. století*. Brno: Matice moravská, 2009.
- FASORA, L. – HANUŠ, J. – MALÍŘ J. *Sekularizace českých zemí v letech 1848-1914*. Brno: CDK, 2007.
- FRAZER, J. G. *Zlatá ratolest*. Praha: Mladá fronta, 1994. (V originále poprvé vyšla v roce 1890.)
- GAUCHET, M. *Odkouzlení světa. Dějiny náboženství jako věci veřejné*. Brno: CDK, 2004.
- GINZBURG, C. *Noční příběh. Sabat čarodějnic*. Praha: Argo, 2003.
- GINZBURG, C. *Benandanti. Čarodějnictví a venkovské kultury v 16. a 17. století*. Praha: Argo, 2002.
- GRAMSCI, A. Osservazioni sul folclore, s. 215. In BURKE, P. *Lidová kultura v raně novověké Evropě*. Praha: Argo, 2005.
- GENNEP, van A. *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*. Praha: NLN, 1997.
- GROHMANN, J. V. *Pověry a obyčeje v Čechách a na Moravě*. Praha: Plot, 2010.
- HANUŠ, J. Devatenácté století jako století druhé konfesionalizace? In *Teologický sborník*, 2001, roč. VII, č. 4. [online]. Dostupné na www: <<http://www.cdk.cz/ts/clanky/12/devatenacte-stoleti-jako-stoleti-druhe-konfesionalizace/>>. [cit. 2012-04-30].
- HLAVÁČKOVÁ, L. Nemoci a zdravotní péče v dílech českých písmáků v druhé pol. 18. a první pol. 19. stol. *Český lid*, 1976, roč. 63, č. 1.
- HRABĚ, V. Zažehnavání nemocí, kouzel a bouřlivého povětrí. *Český lid*, 1903, roč. XII. [online]. Dostupné na www: <<http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid12/index.htm>>. [cit. 2012-05-07].
- HROCH, M. Klíč svatý, kterým se poklady otvírají. *Český lid*, 1912, roč. XXI. [online]. Dostupné na www: <<http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid21/index.htm>>. [cit. 2012-05-07].
- HORSKÝ, J. „Zbožná“, či „bezbožná“ doba? Poznámky ke snahám vystihnout „náboženský ráz epochy“. In *Církevní dějiny*, 2010, roč. III., č. 6. [online]. Dostupné na www: <<http://www.cdk.cz/cd/clanky/84/>>. [cit. 2012-05-08].
- HYTYCH, R. *Smrt a nesmrtelnost. Sociální reprezentace smrti*. Praha: Triton, 2008.
- JULLIARD, A. Čarování příčinou neštěstí. Současné čarodějnictví ve Francii. In MUCHEMBLED, R. *Magie a čarodějnictví v Evropě od středověku po současnost*. Praha: Volvox Globator, 1997. s. 229-272.

- KANDERT, J. *Náboženské systémy. Člověk náboženský a jak mu porozumět*. Praha: Grada, 2010.
- KANDERT, J. Slovo úvodem. In FRAZER, J. G. *Zlatá ratolest*. Praha: Mladá fronta, 1994.
- KANDERT, J. *Náboženské systémy. Člověk náboženský a jak mu porozumět*. Praha: Grada, 2010.
- KIECKHEFER, R. *Magie ve středověku*. Praha: Argo, 2005.
- KOČÍ, J. *Čarodějnické procesy. Z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16.-18. století*. Praha: Horizont, 1973.
- KONOPAS, J. E. O bouřce, blesku, hromu, dešti a kroupách. *Český lid*, 1903, roč. XII. [online]. Dostupné na www: <<http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid12/index.htm>>. [cit. 2012-05-07].
- KOŠÁK, F. Dušičky nosívají šedivá mračna. *Český lid*, 1894, roč. III. [online]. Dostupné na www: <<http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid03/index.htm>>. [cit. 2012-05-07].
- KOŠTÁL, J. Proti „učarování“ a zažehnavací kámen. *Český lid*. 1900, roč. IX. [online]. Dostupné na www: <<http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid09/index.htm>>. [cit. 2012-05-05].
- KREUZ, P. *Čarodějnické procesy na Nymbursku na počátku 17. století*. Praha: Karolinum, 1997.
- LE ROY LADURIE, E. *Montaillou, okcitánská vesnice v letech 1294-1324*. Praha: Argo, 2005.
- LENDEROVÁ, M. – MACKOVÁ, M. – BEZECNÝ, Z. – JIRÁNEK, T. *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století. II. díl: Život všední i sváteční*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2005.
- LEPÍKOVÁ, K. Jak se u nás kdysi léčilo? In *Sborník státního okresního archivu ve Frýdku-Místku 2*. Frýdek-Místek, 2000. [online] Dostupné na www: <http://www.archives.cz/zao/resources/frydek-mistek/SOkA_FM_sbornik_2.pdf>. [cit. 2012-05-06].
- LUŽNÝ, D. *Náboženství v menšině. Religiozita a spiritualita v současné české společnosti*. Praha: Malvern, 2008.
- McLEOD, H. *Sekularizace v západní Evropě (1848-1914)*. Brno: CDK, 2008.
- McLEOD, H. *Náboženství a lidé západní Evropy (1789-1989)*. Brno: CDK, 2007. s. 97-98.
- MALINA, J. a kol. *Antropologický slovník*. [online]. Dostupné na www: <<http://is.muni.cz/do/1431/UAntrBiol/el/antropos/slovník.html>>. Pojem „magie“ [cit. 2012-04-07].
- MISSLER, J. Kritická diskurzivní analýza (CDA) a velké množství masmediálních textů. In BOČÁK, M. – RUSNAK, J. [eds.] *Média a text II*. Prešov, 2008. [online]. Dostupné na www: <http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Bocak1/pdf_doc/miessler.pdf>. [cit. 2012-05-09].
- MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada: 2006.

- MUCHEMBLED, R. a kol. *Magie a čarodějnictví v Evropě od středověku po současnost*. Praha: Volvox Globator, 1997.
- NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha: Vyšehrad, 2004.
- NERAD, F. O umírajících a mrtvých. *Český lid*, 1895, roč. IV.
- NEŠPOR, V. *Dějiny města Olomouce*. Olomouc: Votobia, 1998.
- NEŠPOR, Z. R. a kol. *Příručka sociologie náboženství*. Praha: SLON, 2008.
- NEŠPOR, Z. R. a kol. *Náboženství v 19. století. Nejcírkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?* Praha: Scriptorium, 2010.
- NEŠPOR, Z. R. *Náboženství na prahu nové doby. Česká lidová zbožnost 18. a 19. století*. Ústí nad Labem: Albis international, 2006.
- NEŠPOR, Z. R. – KAISEROVÁ, K. [eds.] *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století (1780-1918)*. Ústí nad Labem: Albis international, 2010.
- OBELKEVICH, J. *Religion and Rural Society: South Lindsey, 1825-1914*. London, 1989.
- PEŠKOVÁ, J. Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém myšlení 19. století (závěrečné slovo). In HOJDA, Z. – PRAHL, R. *Bůh a bohové*. Praha: KLP, 2003. s. 356-359.
- RACEK, F. Trouba proti mračnům. *Český lid*, 1894. roč. III. [online]. Dostupné na www: <<http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid03/index.htm>>. [cit. 2012-05-07].
- SCHMITT, J.-C. *Revenanti: živí a mrtví ve středověké společnosti*. Praha: Argo, 2002.
- SOBOTKA, F. Jak se má dobývat pokladu. *Český lid*, 1912, roč. XXI. [online]. Dostupné na www: <<http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid21/index.htm>>. [cit. 2012-05-07].
- SOUKUP, J. Chléb v plenkách nemluvnat při křtu. *Český lid*, 1898, roč. VII. [online]. Dostupné na www: <<http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid07/index.htm>>. [cit. 2012-05-05].
- SOUKUP, V. *Dějiny antropologie*. Praha: Karolinum, 2005.
- SPURNÝ, F., CEKOTA, V., a kol. *Šumperský farář a děkan Kryštof Alois Lautner*. Šumperk, 2000.
- ŠINDELÁŘ, B. *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16. a 17. století*. Praha: Svoboda, 1986.
- ŠTAMPACH, I. O. *Přehled religionistiky*. Praha: Portál, 2008.
- ŠVAGR, B. O nekřtěnátkách. *Český lid*, 1907, roč. XVI. [online]. Dostupné na www: <<http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid16/index.htm>>. [cit. 2012-05-05].
- TOMEŠ, J. Rostliny v obyčejích a v léčitelství na Hornácku. *Český lid*, 1965, roč. 52, č. 4.
- TOMÍČEK, A. Lidové léčení. *Český lid*. 1987, roč. VII. [online]. Dostupné na www: <<http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid07/index.htm>>. [cit. 2012-05-06].

TICHÁK, M. O olomoucké žurnalistice po listopadu 89. In *Knihovní obzor*. Čtvrtletník Vědecké knihovny v Olomouci, 1994, č. 2. [online]. Dostupné na [www: <http://www.vkol.cz/cs/dokumenty/knihovni-obzor/ko-1994-2/clanek/o-olomoucke-zurnalistice-po-listopadu-89/>](http://www.vkol.cz/cs/dokumenty/knihovni-obzor/ko-1994-2/clanek/o-olomoucke-zurnalistice-po-listopadu-89/). [cit. 2012-05-02].

VÁCLAVEK, M. Z lidového léčení na Mor. Valašsku. *Český lid*, 1898, roč. VII. [online]. Dostupné na [www: <http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid07/index.htm>](http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid07/index.htm). [cit. 2012-05-07].

VÁCLAVÍK, D. *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada, 2010.

VESELÝ, J. Z lidového lékařství na západním moravském Horácku. *Český lid*, 1948, roč. 2., č. 9-10.

VOJTÍŠEK, Z. *Encyklopedie náboženských směrů v České republice*. Praha: Portál, 2004.

WAX, M – WAX, R. The Notion of Magic. *Current Anthropology*. Vol. 4, No. 5 (Dec., 1963), pp. 495-503.

WEBER, E. *Peasants into Frenchmen. The Modernization of Rural France, 1870-1914*. Stanford, 1976.

ZÍBRT, Č. *Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy prstonárodní pokud o nich vypravují písemné památky až po náš věk*. Praha, 1889.

ZÍBRT, Č. *Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku*. Praha: Academia, 1995. (Reprint 1. vydání z roku 1894). ISBN 80-200-0511-0.

ZÍBRT, Z. Lidové léčení v Kostelci nad Vltavou. *Český lid*, 1908, roč. XVII. [online]. Dostupné na [www: <http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid17/index.htm>](http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid17/index.htm). [cit. 2012-05-07].

ZÍBRT, Č. Hledači vody a pokladů virgulí. *Český lid*, 1908, roč. VII. [online]. Dostupné na [www: <http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid07/index.htm>](http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid07/index.htm). [cit. 2012-05-07].

ZÍBRT, Č. Jak zaklínal r. 1717 Erhard duchy, hlídače pokladů. *Český lid*, 1926, roč. XXVI. [online]. Dostupné na [www: <http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid26/index.htm>](http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid26/index.htm). [cit. 2012-05-07].

ZÍBRT, Č. Jak zaklínal r. 1717 Erhard duchy, hlídače pokladů. *Český lid*, 1926, roč. XXVI. [online]. Dostupné na [www: <http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid26/index.htm>](http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid26/index.htm). [cit. 2012-05-07].

ZÍBRT, Č. Hledači vody a pokladů virgulí. *Český lid*, 1908, roč. VII. [online]. Dostupné na [www: <http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid07/index.htm>](http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid07/index.htm). [cit. 2012-05-07].

Prameny

Bratrovrah Spurný. *Našinec*. 17. července 1869, roč. I., č. 35, s. 2.

Čarodějství panuje. *Našinec*, 3. ledna 1874, roč. VI., č. 1, s. 3.

Čáry. *Našinec*, 23. června 1871, roč. III., č. 50, s. 3.

Dra. Rosy životní balsám (inzerát). *Našinec*, 4. ledna 1882, roč. XIV., č. 2, s. 4.

Divoce rostoucí byliny a rostliny vůbec co prostředek ku vyléčení mnohých dobytčích nemocí. *Našinec*, 12. ledna 1872, roč. IV., č. 5, s. 3.

Farář vyháněl d'ábelství. *Našinec*, 21. března 1875, roč. VII., č. 35, s. 2.

Feuilleton. Příspěvek k poznání tak zvaných tajných léků a jejich účinků na zdraví a kapsu. Něco též o jiných dryačnicích, mastičkářích, divotvorných babách, scankařích a zázračných místech uzdravujících. *Našinec*, 12. dubna 1876, roč. VIII., č. 43, s. 1.

Feuilleton. Příspěvek k poznání tak zvaných tajných léků a jejich účinků na zdraví a kapsu. Něco též o jiných dryačnicích, mastičkářích, divotvorných babách, scankařích a zázračných místech uzdravujících. *Našinec*, 14. dubna 1876, roč. VIII., č. 44, s. 1.

Hřbitov pro osoby bez vyznání. *Našinec*, 26. března 1875, roč. VII., č. 37, s. 3.

Chytrost' – dobrá věc. *Našinec*, 10. ledna 1873, roč. V., č. 5, s. 3.

Kam vede pověra. *Našinec*, 8. ledna 1875, roč. VII., č. 4, s. 2.

Kalendář pranostiky, zvyků a pověr našeho lidu. *Našinec*, 3. června 1886, roč. XVIII., č. 66, s. 3.

Kalendář pranostiky, zvyků a pověr našeho lidu. *Našinec*, 7. března 1886, roč. XVIII., č. 29, s. 3.

Katoličtí rodičové musí dáti pokřtít své děti. *Našinec*, 23. května 1875, roč. VII, č. 60, s. 2.

Lehkověrnost venkovského lidu. *Našinec*, 4. dubna 1883, roč. XV., č. 38, s. 3.

Lidská kostra. *Našinec*, 3. května 1871, roč. III., č. 35, s. 3.

Loupežná krádež a velká pověřčivost. *Našinec*, 21. dubna 1875, roč. VII., č. 47, s. 3.

Nehoda na železnici. *Našinec*, 20. března 1869, roč. I., č. 1, s. 3.

Nucený křest. *Našinec*, 28. dubna 1882, roč. XIV, č. 50, s. 3.

Obvazování ran pavučinou. *Našinec*, 17. června 1883, roč. XV., č. 69, s. 3.

O jedech vůbec, zvlášt' o kořalce. *Našinec*, 6. prosince 1872, roč. IV., č. 143, s. 3.

O potravě lidské. *Našinec*, 10. ledna 1872, roč. IV, č. 4, s. 3.

O potravě a trávení. *Našinec*, 18. srpna 1872, roč. IV, č. 96, s. 3.

O šarlatanerii. *Našinec*, 28. dubna 1875, roč. VII., č. 50, s. 1-2.

O šarlatanerii. *Našinec*, 30. dubna 1875, roč. VII., č. 51, s. 1.

O šarlatanerii. *Našinec*, 2. května 1875, roč. VII., č. 52, s. 1.

Oběsil se. *Našinec*, 17. dubna 1869, roč. I., č. 9, s. 3.

Odsouzená čarodějnice. *Našinec*, 14. května 1875, roč. VII., č. 57, s. 3. Program. *Našinec*, 20. března 1869, roč. I., č. 1, s. 1.

Pohřeb samovraha před porotou. *Našinec*, 10. března 1876, roč. VIII., č. 29, s. 3.

Pohřeb samovraha před porotou. *Našinec*, 12. března 1876, roč. VIII., č. 29, s. 3.

Poskvrní-li se katolický hřbitov pohřbením nepokřtěných dětí. *Našinec*, 5. února 1875, roč. VII, č. 16, s. 2.

Pověra. *Našinec*, 25. července 1873, roč. V., č. 85, s. 3.

Prostředek proti žloutence. *Našinec*, 27. října 1872, roč. IV., č. 126, s. 3.

Prostředek proti krupobití. *Našinec*, 20. srpna 1875, roč. VII., č. 98, s. 3.

Samovražda. *Našinec*, 3. února 1871, roč. III., č. 10, s. 3.

Slovo o pojišťování života. *Našinec*, 20. března 1869, roč. I., č. 1, s. 3.

Z Bystřice pod Hostýnem. *Našinec*, 23. června 1875, roč. VII., č. 73, s. 2.

Z Kraje (Kdy se hřbitov poškvrní a má nového posvěcení zapotřebí). *Našinec*, 14. února, 1875, roč. VII., č. 20, s. 2.

Z Příkaz. *Našinec*, 27. dubna 1873, roč. V., č. 50, s. 3.

Ze soudní síně. Střenská čarodějnice. *Našinec*, 29. října 1873, roč. V., č. 126, s. 3.

Ze soudní síně. Střenská čarodějnice. *Našinec*, 31. října 1873, roč. V., č. 127, s. 4.

Ze soudní síně. Střenská čarodějnice. *Našinec*, 9. listopadu 1873, roč. V., č. 130, s. 3.

Zmařená svatba. *Našinec*, 13. srpna 1886, roč. XVIII., č. 95, s. 3.

Zvláštní pohřeb. *Našinec*, 5. května 1871, roč. III., č. 36, s. 3.

Zvonění proti mračnům. *Našinec*, 10. února 1875, roč. VII., č. 18, s. 3.

Další zdroje

přednášky Mgr. Andrei Preissové Krejčí, Ph.D. v rámci předmětu „Sebevražedné chování“, 2009.

přednášky PhDr. Jana Štěpána, Ph.D. v rámci předmětu „Bezectnost a infámie na severní Moravě z historické perspektivy“, 2009.

MANIFESTATION OF MAGIC AND BELIEFS IN SUPERSTITIONS IN EVERYDAY LIFE OF 19TH CENTURY PEOPLE

Qualitative analysis of regional periodical Našinec from 1869 - 1900

Summary

The master thesis deals with manifestation of magic and beliefs in superstitions in everyday life of 19th century people, as presented in contemporary press. The issue of so called folk magic of this period has not been comprehensively treated yet. The work is based mainly on personal research, performed through the method of qualitative documents analysis. The initial resource of the analysis was regional periodical Našinec, particularly the articles released between 1869 and 1900.

It was found out that despite the advancing process of modernization magic-superstition beliefs of people were parts of their everyday life through the whole 19th century. Authors of Našinec informed, with high or low regularity, about cases of superstitious people. Nationally oriented periodical, however, had an attitude of enlightened rationalism and progress. Evidently, according to published news, there was an effort to eliminate superstitious beliefs and to provide education to all society levels.